

Willem II van der Marck, Vrijheer van Lumey: De vergeten admiraal van de watergeuzen?

Een onderzoek naar de herleving en mogelijke herwaardering van de Willem II van der Marck, vrijheer van Lumey en admiraal der watergeuzen tussen 1840 en 1935.

Mirjam Zeilmaker
Hogewoerd 29
2311 HE Leiden
mirjamzeilmaker@hotmail.com
s0719935

Masterscriptie

Political Culture and National Identities
Universiteit Leiden

7 juni 2013

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	1
Inleiding	3
Hoofdstuk 1.....	9
Theoloog Abraham Pieter van Groningen	9
Historicus Johannes van Vloten	11
Theoloog Jan Jakob Lodewijk ten Kate	13
Amerikaanse historicus John Lothrop Motley	14
Historicus Robert Jacobus Fruin	16
Theoloog Johannes Jacobus van Oosterzee	17
Hoofdstuk 2.....	20
De Martelaren van Gorcum, 1572.....	20
De Aprilbeweging, 1853	22
Het Vaticaan en de heiligverklaring, 1865 – 1867	23
Gevolgen van de heiligverklaring, 1867-1872.....	25
Hoofdstuk 3.....	27
De herdenking van Den Briel in 1872 op landelijk niveau.....	28
De reactie van de katholieken	33
De viering in Den Briel.....	34
Lumey en de geuzen verankerd in het nationaal geheugen?.....	36
Hoofdstuk 4.....	38
De geuzen als vrijheidsstrijders	38
De geuzen als geloofshelden.....	42
De geuzen als vijanden van het katholieke geloof.....	43
De geuzen als losbandige vrijbuiters.	45
Hoofdstuk 5.....	48
De herdenking in Den Briel in 1922	48

De berichtgeving in de kranten	50
De populariteit van de geuzen en Lumey.....	53
Het imago van de geuzen en Lumey in de wetenschap.	56
De katholieke herdenking tussen 1922 en 1934.....	58
Conclusie.....	60
Literatuurlijst.....	64

Inleiding

“Heel letterlijk is identiteit het verhaal dat iemand over zichzelf of over zijn groep vertelt. Dit verhaal is vaak een historisch verhaal, waarin de wortels van het zelf worden blootgelegd. Een nationale identiteit is een reductie van een complexe historische werkelijkheid. Het is een stereotypering waarbij men zich identificeert met enkele essentieel geachte componenten van de natie.”¹

In deze scriptie wordt een analyse gemaakt van de herleving en mogelijke herwaardering van Willem van der Marck, graaf van Lumey (1542-1578) en de geuzen. Lumey was als veroveraar van Den Briel en verantwoordelijke voor de dood van verschillende martelaren een omstreden figuur in de geschiedenis. In de herleving van de Opstand kwamen veel elementen naar voren van het hierboven genoemde citaat. De geschiedenis van de Opstand en in sommige gevallen de daden van de geuzen, werden aan het eind van de negentiende eeuw toegeëigend door zowel de protestanten, als de katholieken en de liberalen. Zij probeerden allemaal het historische verhaal van de Opstand binnen hun eigen kader te plaatsen, waarbij de geuzen en Lumey bij iedere groep in een ander perspectief werden geplaatst. Hierdoor werd de geschiedenis van de Opstand slechts een reductie van de werkelijke gebeurtenissen. Het beeld van de geuzen en Lumey werd gebaseerd op losstaande feiten uit het begin van de Opstand. Dit had grote invloed op de verschillende weergaven van zowel Lumey als de geuzen. Deze ontwikkeling vond plaats tussen 1840 en 1935.

De gebeurtenissen tijdens de Opstand zijn altijd een belangrijk onderdeel geweest van de Nederlandse geschiedenis. De rol die Lumey kreeg toegewezen tijdens de eerste jaren van de Opstand was echter wisselend. De geschiedschrijvers in de zestiende en zeventiende eeuw besteedden veel aandacht aan de rol van Lumey en zijn geuzen tijdens de Opstand.² Na de vrede van Munster in 1648 leek de aandacht voor de geuzen en hun admiraal te verslappen. Tot in de achttiende eeuw werd voornamelijk aandacht geschonken aan het begin van de Opstand. Orangisten refereerden naar de Opstand om de constitutionele macht van de stadhouder te rechtvaardigen. Aan het einde van de achttiende eeuw beargumenteerden de patriotten echter dat de republiek, zoals

---

¹ Albert van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn: W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn 'nationale' geschiedschrijving* (Amsterdam 2002) 21.

² Pieter Chirstiaansz. Bor, *Oorsprongk, begin, en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten en borgerlyke oneenigheden, met d'opdracht der selve landen, gedaan by keyser karel den vijfden, aan sijnen soon konink Philipus van Spanje en eindigde met de jaren 1600* (Amsterdam 1679) 425-428.

gesticht tijdens de Opstand, ten einde was. De republiek zelf en Willem van Oranje³ stonden centraal in deze geschiedschrijving.⁴ Een enkele schrijver erkende in deze eeuw de rol van Lumey en de geuzen, maar dit gebeurde relatief weinig.⁵ De republiek bestond immers nog, met een Oranje aan het hoofd als stadhouder. Daardoor werd een te rooskleurig beeld van de historische werkelijkheid gegeven. Met Willem van Oranje als de dappere vader des vaderlands. Dit was een krachtig imago, dat zelfs hedendaagse historici nog beïnvloedt. Ook zij lijken terughoudend in hun kritiek op de fouten van Oranje tijdens de Opstand.⁶

In de negentiende eeuw veranderde echter de toon over de Opstand. In plaats van een grote republiek was Nederland nu een klein en onbelangrijk koninkrijk geworden. Als reactie hierop bloeiden tussen 1820 en 1840 in de dichtkunst de nationalisering en nostalgie op, evenals de behoefte om het verleden te heroïseren.⁷ Na deze periode ontstond binnen de wetenschap een interesse in de Opstand. Met de nadruk op heroïsering, kwamen nu andere groepen en individuen aan bod. De geschiedenis van de Opstand vertelde niet meer alleen over ‘Prins Willem, Alva, [...] en het lijden en strijden der Hollandse burgerij’⁸. Onder deze omstandigheden konden de geuzen en hun admiraal wederom toetreden tot de geschiedschrijving.

Deze ontwikkeling vond zijn oorsprong in de wetenschap, maar verspreidde zich in de loop van de jaren. De katholieke bevolking kwam met de canonisatie van de martelaren van Gorcum in 1867 weer in aanraking met Lumey en de geuzen. Bij de protestantse bevolking gebeurde hetzelfde naar aanleiding van de herdenking in Den Briel in 1872. Het wetenschappelijk onderzoek, de heiligverklaring en de herdenking van de verovering van Den Briel, zorgden voor een ongekeerde aandacht voor de admiraal en zijn geuzen. Beiden leken tussen 1872 en 1900 sterk in het nationale geheugen verankerd. Hierbij was binnen sommige groeperingen in de samenleving ook sprake van een herwaardering. In de eerste decenia van de twintigste eeuw, leek de populariteit van Lumey en van de geuzen te verzwakken. De faam van de geuzen bereikte een nieuw hoogtepunt na de herdenking in Den Briel in 1922. Voornamelijk de geuzen werden uitermate zichtbaar in de samenleving tussen 1922 en 1935. Dit gold in mindere mate ook voor Lumey. In dit onderzoek zal Lumeys rol in deze herleving en herwaardering centraal staan. Waarom werd deze omstreden generaal opeens zichtbaar in de samenleving?⁹

Dat tussen 1872 en 1935 een herleving van Lumey plaatsvond is zeker. Dit onderzoek geeft

---

³ Hierna zal naar Willem van Oranje worden gerefereerd als ‘Oranje’ of ‘de prins’.

⁴ P.B.M. Blaas, *De burgerlijke eeuw. Over eeuwwenden, liberale burgerij en geschiedschrijving* (Hilversum 2000) 38.

⁵ A. Loosjes, *De Watergeuzen, Heldenspel* (Haarlem, 1790).

⁶ A.T.H. van Deursen, *Willem van Oranje een biografisch portret* (Amsterdam 1995) 56-57.

⁷ Blaas, *De burgerlijke eeuw*, 37-39.

⁸ Ibidem, 37-38.

⁹ ‘Waar was dat nou?’, *De Oud Rotterdammer* 2 oktober 2007, 5.

antwoord op de vraag waarom deze herleving plaatsvond en in hoeverre kan worden gesproken van een herwaardering van Lumey tussen 1840-1935. Deze herwaardering van Lumey is een mysterie, omdat in tegenstelling tot de geuzen, zijn weergave in de geschiedenis bijna uitsluitend negatief was. Ondanks dat, vond een herleving en mogelijk zelfs een herwaardering plaats van de admiraal. In deze scriptie zal een analyse worden gegeven van de verschillende imago's van Lumey en de geuzen tussen 1840 en 1935. Op basis hiervan zal worden achterhaald waar de herleving op gebaseerd was en of gesproken kan worden van een herwaardering. Lumey staat hierbij centraal. Hij kan echter niet los worden gekoppeld van de geuzen. Daarom zal in deze scriptie ook aandacht zijn voor hun herleving en herwaardering.

De geuzen waren een omstreden groep in de Nederlandse geschiedschrijving. Enerzijds waren ze de redders van het vaderland. Anderzijds hadden ze hun reputatie als zeerovers, piraten, plundersaars en moordenaars nooit geheel achter zich kunnen laten. Auteurs tussen 1840 en 1935 benadrukten vaak één van de twee perspectieven.¹⁰ De reputatie van Lumey was in vele gevallen nog slechter. Hij werd veelvuldig in verband gebracht met gewelddadige incidenten aan het begin van de Opstand. Het is daarom interessant dat deze man opnieuw in beeld kwam en mogelijk zelfs een herwaardering doormaakte.

Lumey werd in 1542 geboren te Luik in een invloedrijke familie. Bij de executie van de graven van Egmond en Hoorn zwoer hij wraak te nemen op het Spaanse regime. In 1569 trok Lumey naar Engeland en voegde zich bij de watergeuzen. In 1571 werd hij admiraal.¹¹ Deze geuzen stonden officieel onder bevel van de prins van Oranje. In werkelijkheid voeren zij een eigen koers.¹² De verovering van Den Briel was hiervan het belangrijkste voorbeeld. Het was een ongecoördineerde actie die niet door Oranje was goedgekeurd.

Lumey is berucht geworden door zijn betrokkenheid bij de marteling en dood van zeventien geestelijken. Zij werden al snel na het incident bekend als de martelaren van Gorcum. Door een aantal andere gewelddadige incidenten viel Lumey bij Willem van Oranje in ongenade. Na een aantal arrestaties en ontsnappingen vestigde hij zich weer in Luik, waar hij tot zijn dood verbleef.¹³

Onderzoek naar deze admiraal is schaars. Van een historisch debat rond Lumey is nauwelijks

¹⁰ J.C.A. De Meij, 'Het beeld van de watergeuzen in de Nederlandse geschiedschrijving', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 83 (1970) 358-377.

¹¹ Ton Oosterhuis, *Lumey de Vossenstaart, Admiraal van de Geuzen* (Amsterdam 1996) 117-120.

¹² R. Fruin, 'De Gorcumsche Martelaren' (1865) in: Idem, *Verspreide geschriften* II (Den Haag 1900) 277-335 aldaar 281-283. Verder afgekort als VG.

¹³ K.W Swart, *Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584* (eds. Raymond Fagel, M.E.H.N. Mout en Henk van Nierop) (Den Haag 1994) 53.

sprake. Er is slechts één biografie, geschreven in 1996 door Ton Oosterhuis, uitgebracht over het leven van Lumey. Ook deze auteur worstelde met het karakter van de admiraal, maar concludeerde dat de gewelddadigheden van deze edelman niet daadwerkelijk verschilden met die van anderen tijdens de Opstand. Oosterhuis beargumenteerde dat de slechte relatie tussen Lumey en Oranje de oorzaak was van de slechte reputatie van de admiraal.¹⁴ Deze argumentatie lijkt terecht. Lumey werd door de zeventiende-eeuwse geschiedschrijvers beschreven als een persoon die voor rede vatbaar was. Hij had het beste voor met het Nederlandse volk. De rol van Oranje was destijds enigszins beperkt.¹⁵ Wanneer Oranje de vader des vaderlands wordt, dan verslechtert ook de reputatie van Lumey.¹⁶

Een overzicht van de context rond de canonisatie van de martelaren en de herdenking in Den Briel is noodzakelijk voor dit onderzoek. Hiervoor is voornamelijk gebruik gemaakt van secundaire literatuur. In het boek van Van Sas *‘Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen’* en het artikel van Hans Valk getiteld *‘Nationale of pauselijke helden?’* wordt een duidelijk overzicht gegeven van de herleving van het katholicisme in Nederland.¹⁷ De belangrijkste periode voor dit onderzoek ligt tussen de aprilbeweging van 1853 en de canonisatie van de martelaren van Gorcum in 1867.¹⁸ In het boek *‘Katholieke identiteit en historisch bewustzijn’* van schrijver Albert van der Zeijden komt de invloed van de katholieke kerk beter aan bod en wordt ook de politieke positie van de kerk duidelijk geformuleerd.¹⁹ In deze periode werden verschillende katholieke publicaties uitgebracht, voornamelijk door de actief schrijvende katholieke historicus W.J.F. Nuyens en de katholieke schrijver Joseph Alberdingk Thijm. Met behulp van deze literatuur zal een beeld van Lumey en de geuzen worden geformuleerd.

Het artikel van Frans Groot *‘De strijd rond Alva's bril, papen en geuzen bij de herdenking van de inname van Den Briel’* geeft een goed overzicht van de ontwikkelingen en de emoties rond de herdenking van Den Briel op 1 april 1872. In het artikel *‘Vlaggen in top en stenen door de ruiten’* schenkt Groot veel aandacht aan de politieke context rond de herdenking. Opvallend is de rol die hierin was weggelegd voor Lumey. De admiraal was duidelijk aanwezig in herdenkingsoptochten en zijn aanwezigheid zorgde in sommige gevallen voor onrust bij zowel protestanten als katholieken. Dit gebeurde voornamelijk op het platteland.²⁰ Een ander belangrijk artikel om de

---

¹⁴ Oosterhuis, *Lumey de Vossenstaart, Admiraal van de Geuzen*, 176-212.

¹⁵ P.C. Hooft, *Nederlandse Historien met aantekeningen en ophelderingen van de hoogleraren Siegenbeek, Simons, Cappelle, tweede deel met platen*. (Amsterdam 1821) 256-259, 278.

¹⁶ Oosterhuis, *Lumey de Vossenstaart*, 176-212.

¹⁷ Hans de Valk, *‘Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867’*, *Trajecta, tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden* 6 (1997) 139-155.

¹⁸ W. Vroom, *‘De martelaren van Gorcum’*, in: N.C.F. van Sas, *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen* (Amsterdam 1995) 106-117 aldaar 112-113.

¹⁹ Van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn*, 234-296.

²⁰ Frans Groot, *‘De strijd rond Alva's bril, papen en geuzen bij de herdenking van de inname van Den Briel’*,

verschillende visies van de geuzen en Lumey beter in kaart te brengen is: 'Het beeld van de watergeuzen in de Nederlandse geschiedschrijving' door J.C.A. de Meij.²¹ Dit artikel geeft een goede beschrijving van de geuzen door de eeuwen heen. De schrijver had echter nauwelijks aandacht voor Lumey.

De canonisatie en de herdenking vormen het tweede en derde hoofdstuk in het onderzoek. Voor de overige hoofdstukken is voornamelijk gebruik gemaakt van primair bronmateriaal. Voor het eerste hoofdstuk zijn de wetenschappelijke publicaties gebruikt van verschillende belangrijke theologen zoals Van Groningen en Oosterzee en historici zoals Fruin en Van Vloten. Bij dit onderzoek werden ook de geuzen en Lumey betrokken. Voor deze selectie is gekozen omdat theologen meer aandacht besteedden aan de rol van godsdienst tijdens de Opstand. Historici daarentegen benadrukten de bevrijding van Nederland. Enkele historici, zoals Robert Fruin, zullen later in het onderzoek terug komen.

In de laatste twee hoofdstukken staat het beeld van de geuzen in de samenleving tussen 1872 en 1935 centraal. Kranten zijn hierbij een essentieel onderdeel van het onderzoek. Zij gaven per stroming een duidelijke weergave van de geuzen en Lumey. Dit deden ze door terug te kijken op de historische gebeurtenissen uit 1572 en verslag uit te brengen van de herdenking in 1872. Daarnaast gaven ze verschillende karakterschetsen van Lumey.²² De kranten berichtten ook over vernoemingen van Lumey en de geuzen in de vorm van verenigingen en straatnamen.²³ Geuzenliederen, kinderboekjes en korte publicaties waren andere veelvuldig voorkomende en gebruikte bronnen.²⁴ Deze bronnen geven een diversiteit aan weergaven van Lumey, afhankelijk van de religieuze en politieke achtergrond van de schrijver. Diverse geuzenliederen werden opnieuw uitgebracht en in volksbundels verkocht. Soms kreeg Lumey in deze liederen een heldenstatus aangemeten. De admiraal was 'Den Edelen heer verheven, Van Lume seer Wijs'.²⁵ Maar niet alle liederen waren positief, zoals bleek uit de tekst van het lied 'Juicht broeders vereend van geest'. Hierin wordt Lumey neergezet als een man vol wrok.²⁶

De eerste drie hoofdstukken brengen de herleving van Lumey en de geuzen in kaart. Dit zal gebeuren vanuit een drietal perspectieven en ontwikkelingen, namelijk de aandacht vanuit de wetenschap, de invloed van de canonisatie voor de katholieken en de betekenis van de herdenking

---

1572-1872', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 110 (1995) 161-181 aldaar 173-175.

²¹ De Meij, 'Het beeld van de watergeuzen in de Nederlandse geschiedschrijving', 358-377.

²² '1 April 1572', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922, 1.

²³ F. 'Verbinding geuzen- en zee-vogelkwartier', *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 8 oktober 1924, 9.

²⁴ P. Wackernagel, *Lieder der niederländischen Reformierten aus der Zeit der Verfolgung im 16. Jahrhundert* (Nieuwkoop 1867) 40-41.

²⁵ D.F. Scheurleer, *Van varen en van vechten 1572-1654* (Den Haag 1914) 1-5.

²⁶ *Juicht broeders vereend van geest*, Lbl Meertens 32803 (1870).

van Den Briel voor de protestanten. Een analyse van deze ontwikkelingen zal verklaren hoe een herleving tot stand kwam, welke verschillende imago's Lumey en de geuzen hadden en of hierbij al sprake was van een herwaardering. In het vierde hoofdstuk zullen de verschillende visies op de geuzen tussen 1872 en 1900 worden onderzocht en zal hun populariteit worden gemeten in de samenleving. Het beeld wat werd geschetst van Lumey en de geuzen zal per groep worden behandeld. Deze analyse moet de vraag beantwoorden of in de negentiende eeuw gesproken kan worden van zowel een herleving als een herwaardering van Lumey en de geuzen. In het laatste hoofdstuk zal dezelfde vraag centraal staan, maar dan voor de periode 1922 – 1935. In die jaren richtte de wetenschap zich wederom op de Opstand, waarbij de rol van Lumey en de geuzen weer aan bod kwam. Ook de herdenking in 1922 zorgde voor een vernieuwde herleving van de geuzen in de samenleving. De herleving en herwaardering voor de geuzen in deze jaren lijkt overduidelijk. De centrale vraag in dit hoofdstuk zal zijn, maakte Lumey ook een herleving en herwaardering mee in deze jaren?

Hoofdstuk 1

De geuzen en Lumey beschreven in de wetenschap, 1840 - 1869

De dichterlijke interesse voor de Opstand en de geuzen verminderde aanzienlijk na 1840. Rond 1840 toonde een nieuwe groep zijn interesse in de Opstand: de academici. Dit veranderde de toon van de publicaties. Academici deden onderzoek naar de feiten. Hiervoor baseerde men zich voornamelijk op de geschiedschrijving van Pieter Christiaensz Bor en P.C. Hooft.²⁷ Zodoende kwamen de wetenschappers in aanraking met de geuzen en met Lumey. Beiden werden uitgebreid genoemd door de geschiedschrijvers. Het waren omstreden figuren, zowel in de zeventiende als in de negentiende eeuw. Dit bleek in de negentiende eeuw uit de verschillende visies op de geuzen en Lumey. Sommige academici gaven een feitelijke relaas van de gebeurtenissen waar de geuzen en Lumey bij betrokken waren. Andere wetenschappers beschreven de daden van de geuzen met een duidelijke eigen mening en gaven daarmee een uitgesproken en vaak negatief beeld van Lumey en de geuzen.

De diversiteit aan meningen over zowel de geuzen als Lumey, ontstond ook door de verschillende achtergronden van de wetenschappers. Niet alleen historici, maar ook theologen waren geïnteresseerd in de Opstand. Hun verschillende wetenschappelijke en religieuze achtergronden leidden tot verschillende perspectieven. Het onderzoek naar een mogelijke herwaardering van Lumey moet in deze jaren beginnen. Alvorens een herwaardering kon plaatsvinden, moest Lumey eerst bekendheid verwerven. In dit hoofdstuk zal daarom de herleving van de admiraal centraal staan. De verschillende percepties over Lumey van drie belangrijke historici en drie theologen zullen een divers beeld schetsen van de admiraal. De genoemde academici waren leidende figuren in het debat rond de Opstand en zullen in sommige gevallen later in dit onderzoek terugkomen. De analyse van dit hoofdstuk zal op chronologische wijze plaatsvinden, omdat de beschrijving van Lumey in de loop van de jaren veranderde.

Theoloog Abraham Pieter van Groningen

Predikant en theoloog Van Groningen was met zijn publicatie *Geschiedenis van der Watergeuzen* in 1840 de eerste die zich op wetenschappelijk niveau verdiepte in de watergeuzen en hun rol in de Nederlandse geschiedenis. Voor zijn onderzoek baseerde hij zich op de oude geschiedschrijvers zoals Bor en Van Meteren.²⁸ Van Groningen beschreef de geuzen als brengers van de vrijheid. Dit

---

²⁷ Bor, *Oorsprongk, begin, en vervolg der Nederlandsche oorlogen*, 425-428.

²⁸ A.P. van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen* (Leiden 1840) 92-94.

baseerde hij op hun verovering van Den Briel.²⁹ Die gebeurtenis werd uitgebreid beschreven, evenals Lumeys rol hierin.³⁰ Zijn werk was uitgebreid, feitelijk en met een kritisch wetenschappelijk oog geschreven. Zo analyseerde hij de twijfelachtige manier waarop Lumey zijn promotie tot admiraal had verkregen. Deze promotie was nooit officieel vastgelegd en dat was ongebruikelijk.³¹ Later onderzoek wees uit dat Lumey waarschijnlijk was aangesteld door de geuzen zelf.³² De algemene opvatting in de wetenschap was dat Oranje deze commissie had gegeven. De geuzen stonden immers onder zijn bevel. Van Groningen beargumenteerde echter dat Oranje weinig zeggenschap had over de geuzen. Dat is mogelijk een reden waarom sommige auteurs dit element achterwege hebben gelaten. Oranje werd gezien als de held van de Opstand en de watergeuzen als een onderdeel van zijn 'prinsenleger'.³³ Van Groningen beargumenteerde dat pas met de komst van Oranje in 1572 de geuzen onderdeel werden van zijn leger. De geuzen waren niet langer een op zichzelf staande eenheid, maar werden opgenomen in de strijdkrachten van Oranje. De geuzen werden soldaten.³⁴

Van Groningen gaf een gedetailleerde en neutrale beschrijving van Lumey. Hij analyseerde de daden van de admiraal, waaruit de lezer zelf een conclusie moest trekken. De theoloog erkende dat zekere 'verhalen in omloop' waren en dat Lumey een beruchte reputatie had. Hij noemde echter ook het verdedigingsschrift van Lumey, wat hij had geschreven om zijn daden te rechtvaardigen.³⁵ Lumey was een bevelhebber die zijn positie in vijandelijk gebied goed had weten te versterken. Hij bezette verschillende Nederlandse steden en werd in 1572 tot stadhouder benoemd. Deze benoeming had hij verdiend wegens zijn 'ijver tegen het pausdom'. Talloze kloosters werden in zijn naam geplunderd, maar het volk verwelkomde Lumey. Van Groningen beargumenteerde dat veel plunderingen buiten medeweten van Lumey om hadden plaatsgevonden.³⁶ Van Groningens observatie over de populariteit van Lumey onder de bevolking was terecht. Het maakte Lumeys positie dubbelzinnig, maar historisch correct.

De theoloog had ook een biografie van de admiraal opgenomen in zijn onderzoek. Opvallend was het stilzwijgen over de inname van Den Briel en de martelaren van Gorcum. Respectievelijk de hoogte- en dieptepunten in de carrière van Lumey. De vele plunderingen en wreedheden werden echter wel beschreven en zelfs gerechtvaardigd. Hierbij verwees Van

---

29 Van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen*, 121.

30 Ibidem, 94-106.

31 Ibidem, 91-92.

32 J. C. A. De Meij, *De Watergeuzen en de Nederlanden 1568-1572* (Amsterdam 1972) 71.

33 Van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen*, 121.

34 Ibidem, 121-122.

35 Ibidem 109.

36 Ibidem, 110-114.

Groningen wederom naar het verdedigingsschrift van Lumey zelf.³⁷ De theoloog beargumenteerde dat godsdienstoorlogen altijd gewelddadiger waren dan oorlogen met een niet-religieuze achtergrond.³⁸ Daarnaast beargumenteerde hij dat de wreedheden tegen de priesters deels waren veroorzaakt door eerder wangedrag van de priesters zelf en deels opgeschreven leugens van de Spanjaarden waren.³⁹ Dit was een interessant standpunt voor een theoloog. Alleen de moord op pater Musius veroordeelde hij scherp.⁴⁰ Van Groningen beschreef ook de moeizame samenwerking van Lumey met de Generale Staten. Zij hadden de admiraal onvoldoende gesteund in zijn militaire campagnes. Daarnaast hinderde het trotse karakter van Lumey hem in het aannemen van bevelen van de Staten. Hiermee liet de auteur zien dat Oranje de aangewezen persoon was voor het stadhouderschap en niet Lumey.⁴¹

Van Groningen opende met deze studie naar Lumey en de watergeuzen het academisch debat. Hij gaf daarmee de eerste impuls tot de herleving van de admiraal en zijn geuzen. Van Groningens waarde vrije analyse van Lumeys rol tijdens de Opstand, kreeg in de biografie over de admiraal echter een defensief karakter.

Historicus Johannes van Vloten

Johannes van Vloten publiceerde in 1860 zijn onderzoek *'Nederlands Opstand tegen Spanje'*. In deze feitelijke relaas van de gebeurtenissen tijdens de Opstand werden zowel Lumey als de geuzen veelvuldig genoemd tijdens de verovering van Den Briel.⁴² Van Vloten besteedde ook aandacht aan het leven van Lumey vóór de inname. Lumeys aanwezigheid in Emden, zijn vlucht naar Hamburg en zijn uiteindelijke aansluiting bij de geuzen werden kort en feitelijk vermeld.⁴³ Lumey werd in de eerste druk van het onderzoek beschreven als een Luiks edelman. Samen met één van de andere geuzenkapiteins, Willem Bloys van Treslong (1529 -1594) hadden ze 'terecht en duurzame roem' verworven. Deze verwijzing was opvallend. Treslong werd meestal veel positiever neergezet dan Lumey. Een gezamenlijke benoeming kwam niet veel voor. Daarnaast zou de claim van duurzame roem voor Lumey weinig toepasbaar blijken tijdens de latere jaren van het wetenschappelijk onderzoek.⁴⁴ Toch paste deze beschrijving van Lumey goed in het beeld dat de historicus verder schetste van de admiraal in 1860.

---

³⁷ Van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen*, 261-267.

³⁸ Ibidem, 260-263.

³⁹ Ibidem, 262 – 272.

⁴⁰ Ibidem, 263.

⁴¹ Ibidem, 268 -271.

⁴² R. Fruin, 'Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog' (1859/60) in: Idem, *VG I* (Den Haag 1900) 266-449 aldaar 266-270.

⁴³ Ibidem, 243.

⁴⁴ J. van Vloten, *Nederlands Opstand tegen Spanje in zijn eerste ontwikkeling en voortgang 1572-1575* (Haarlem 1858) 242-243.

Lumey versterkte Den Briel, hielp andere opstandige steden en had zitting in de Algemene Statenvergadering als 'opperste admiraal' en stadhouder. Daarnaast was hij in Delft, Rotterdam, Haarlem en Schoonhoven actief. Amsterdam wist hij niet in te nemen, maar Van Vloten erkende evenals Van Groningen, dat Lumey met onvoldoende middelen was uitgerust om de belegering tot een succesvol einde te kunnen brengen.⁴⁵ Van Vloten beschreef zelfs hoe Lumey dapper vechtend ternauwernood aan een Spaanse hinderlaag was ontkomen.⁴⁶

De historicus offereerde een positief beeld van Lumey. De enige uitzondering was zijn betrokkenheid bij de moord op de martelaren van Gorcum. In die context werd Lumey weergegeven als een wreed en woest persoon. Opvallend is dat de schrijver de schuld van het incident niet alleen bij Lumey plaatste, maar bij de geuzen in het algemeen.⁴⁷ Dit gold ook voor de onbekende, maar tragische martelaarsdood van enkele geestelijken in Schoonhoven. Deze geestelijken waren niet op bevel van Lumey omgebracht, maar door de geuzen zelf. Lumey veroordeelde en executeerde de betrokken geuzen hiervoor.⁴⁸ Van Vloten besteedde in deze publicatie nog aandacht aan dergelijke disciplinaire maatregelen van Lumey. Hiermee gaf hij een genuanceerd beeld van de admiraal, maar een dergelijk perspectief vond weinig steun in latere jaren, ook niet meer bij Van Vloten zelf.

De publicatie van Van Vloten werd in 1872 wederom uitgegeven, maar tussen 1858 en 1872 was de algemene visie op Lumey veranderd en aanzienlijk negatiever geworden. Van Vloten ging hierin mee en bracht de admiraal direct in verband met de dood van Pater Musius. 'De woeste en wrede Luikenaar, de heer van Lumey, in zijne onroomsche woede, tegen een eerwaardig oud geestelijke, pater Cornelis Muis van Delft, tot lijfstraf en marteling op den ongelukkigen grijsaard laten verleiden'.⁴⁹ Door Lumey zo vroeg in zijn tekst als zodanig neer te zetten, gaf hij de lezer een duidelijke boodschap mee. Lumey was wreed en woest en hij genoot van het leed van anderen.

Ook ten opzichte van de geuzen was de historicus kritischer geworden. Hij schonk meer aandacht aan de plunderingen, brandstichtingen en vernielingen die waren begaan door de geuzen voor 1572. Dat zij toen nog niet onder bevel van Lumey stonden, werd buiten beschouwing gelaten.⁵⁰ Het is opmerkelijk dat binnen tien jaar na de publicatie van zijn eerste onderzoek de beschrijving van Lumey zo veranderd was. Deze verschuiving in waarden kan deels worden verklaard door andere onderzoeken die na 1860 werden gepubliceerd. Deze zullen later in dit hoofdstuk besproken worden, want ze hadden een vernietigende invloed op de daarvoor positieve weergave van Lumey.

---

⁴⁵ Van Vloten, *Nederlands Opstand tegen Spanje*, 293-324.

⁴⁶ Ibidem, 337.

⁴⁷ Ibidem, 287.

⁴⁸ Ibidem, 324.

⁴⁹ J. van Vloten, *Nederland tijdens den volksopstand tegen Spanje. Deel 1: 1564-1573* (Schiedam 1872) 17-18.

⁵⁰ Vloten, *Nederlands Opstand tegen Spanje*, 243-244.

Theoloog Jan Jakob Lodewijk ten Kate

Deze dichter en theoloog schreef een bijdrage voor de publicatie *Bladzijden uit de Geschiedenis van Neerlands Roem*. Deze publicatie was een van de weinige die in deze periode werd uitgegeven en bestemd was voor een breder publiek. Ten Kates bijdrage bestond uit twee gedichten waarin de watergeuzen werden beschreven als helden. In het eerste gedicht lag de nadruk op de wreedheden van de Spanjaarden en de verlossing die werd gebracht door Oranje. Bijbelse parallellen werden gebruikt om het wrede regime van Filips II en Alva te beschrijven.⁵¹ Dit gebeurde nauwelijks in onderzoeken met wetenschappelijke doeleinden. Evenals Van Vloten beargumenteerde Ten Kate dat de wreedheden van de Spanjaarden de gewelddadige acties van de geuzen rechtvaardigden. Dit was een algemeen geaccepteerde theorie, door zowel theologen als historici. Slechts een enkele katholieke historicus beweerde dat de wreedheden van de Nederlanders, geweld van Spaanse zijde hadden uitgelokt.⁵²

Ten Kate beschreef de geuzen als ‘ontembare waterwolven en nomaden van de zee’. Het waren geharde krijgers die voor Oranje vochten.⁵³ Ze begonnen hun bestaan als piraten, maar onder de leiding van de heer van Lumbres, admiraal van de watergeuzen tussen 1570 en 1571, groeiden ze uit tot ‘kloeke zeesoldaten’.⁵⁴ Omdat het gewelddadige gedrag van de geuzen werd verklaard door het wrede optreden van de Spanjaarden, behielden de geuzen hun imago als held.⁵⁵ Zowel de positieve als de negatieve aspecten van de geuzen, zijn in deze publicatie nog duidelijker verwoord.

Deze tweedeling werd ook toegepast op Lumey. Ondanks het geweld waarvoor Lumey verantwoordelijk was, werd hij beschreven als held. De vlootvoogd werd gehoord en gehoorzaamd. De gedreven admiraal behoorde tot het edele vijftal der geuzenkapiteins, waartoe ook Treslong hoorde. Lumey werd beschreven als een heldhaftige figuur. Tegelijkertijd beschreef Ten Kate Lumey als een man met 'een onheilspellend vuur [...] in zijn ogen' en noemde hij hem een 'bewolkte geest'.⁵⁶ De bestuurders van Den Briel sidderden voor zijn naam, die verbonden was met plundering en geweld. De executie van de graven van Egmond en Hoorn was voor Lumey een rechtvaardiging voor zijn eigen geweld tegen de geestelijken en het Spaanse regime.⁵⁷

---

⁵¹ J.J.L. ten Kate, 'De Watergeuzen' in: *Bladzijden uit de geschiedenis van Neerlands Roem en Grootheid* (1860) 67-93 aldaar 6-11.

⁵² Matthias Koch, *Onderzoek naar de Oorzaken der Nederlandse Omwenteling in de XVIe Eeuw* (Amsterdam 1862) 215-217.

⁵³ Ten Kate, 'De Watergeuzen', 12-13.

⁵⁴ Ibidem, 13-16.

⁵⁵ Ibidem, 14-16.

⁵⁶ Ibidem, 21.

⁵⁷ Ibidem, 22.

Door de verovering van Den Briel hadden de geuzen hun heldenstatus verkregen. Net als andere auteurs met een theologische achtergrond schreef Ten Kate de verovering toe aan Goddelijke voorzienigheid. Door de wind te draaien had God de geuzen gehaald om het vaderland te bevrijden.⁵⁸ De meeste historici zochten echter naar een wetenschappelijke verklaring voor de verovering. Daarnaast was Ten Kate door zijn dichterlijke achtergrond explicieter in zijn overwegend positieve beeld van de geuzen, dan andere theologen waren. Zijn beschrijving van Lumey was gunstig maar belichtte ook de negatieve aspecten van zijn daden.

Amerikaanse historicus John Lothrop Motley

De geschiedschrijving van de Nederlanden kreeg in 1860 een internationaal tintje door de Amerikaanse historicus John Lothrop Motley. In zijn onderzoek gaf Motley een uiterst negatieve beschrijving van Lumey. Zijn onderzoek was populair en invloedrijk, zowel onder de academici als onder de katholieken. Motley beargumenteerde dat Lumey wedijverde met Alva wanneer het ging om wreedheden tegen de bevolking. Ook het vertrek van Lumey op bevel van Oranje werd nadrukkelijk genoemd.⁵⁹ Motleys werk had een grote impact in de academische wereld. Onder andere op onderzoekers zoals Van Vloten, die zijn visie over Lumey waarschijnlijk aanpaste naar aanleiding van dit populaire onderzoek van de Amerikaan. Het onderzoek werd uitgebreid geanalyseerd door toonaangevende historici zoals Robert Fruin en was populair onder de katholieke bevolking.⁶⁰

De prins van Oranje stond centraal in het onderzoek van de Amerikaanse historicus. Dit beïnvloedde de feitelijke van het onderzoek, vooral bij de beschrijving van de geuzen en hun admiraal. Motley beargumenteerde dat de watergeuzen onder direct bevel stonden van Oranje. Dit was in theorie correct, maar in werkelijkheid had Oranje weinig zeggenschap over de geuzen. Zo was plunderen op eigen bodem door Oranje verboden. Dit hield de geuzen echter niet tegen om hun schatkisten te vullen in Nederland.⁶¹ Motley overschatte de invloed die Oranje had op het leven van de geuzen. Het paste echter wel in het Oranjegezinde perspectief, van waaruit hij schreef.

Motley wilde de geuzen graag portretteren als bannelingen, avonturiers en gelukzoekers. Onder bevel van Oranje hadden zij Nederland bevrijd van het Spaanse juk. Motley erkende de geweldplegingen van de geuzen. Hun naam zou berucht zijn geweest onder de bevolking.⁶² Hij rechtvaardigde het gedrag van de geuzen nauwelijks, ook niet door te verwijzen naar geweld van Spaanse zijde. De historicus hield Lumey verantwoordelijk voor de daden van zijn manschappen.

---

⁵⁸ Ten Kate, 'De Watergeuzen', 16.

⁵⁹ Ibidem, 221-222.

⁶⁰ Fruin, 'Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog', 266-268.

⁶¹ J.L. Motley, *De opkomst van de Nederlandse Republiek door John Lothrop Motley III* (Den Haag 1860) 6 -10.

⁶² Ibidem, 32-35.

Motleys weergave van de geuzen was beknopt. De historicus besteedde echter opvallend veel aandacht aan de bevelhebbers. Hij spitste zijn onderzoek toe op de verschillende geuzenkapiteins, maar benadrukte voornamelijk de daden van Treslong en Lumey. Lumey was ‘een woest, bloeddorstig, losbandig edelman’ en een ruige en woeste zeerover. Waar andere historici en theologen tot dat moment hadden geprobeerd het beeld van Lumey te nuanceren, was Motley overduidelijk in zijn veroordeling. De ‘verheven bedoelingen’ van Oranje en de grotere doelen van de Opstand zouden niet door Lumey zijn begrepen. De admiraal zaaide enkel dood en verderf over Nederland.⁶³ Lumey had zich als doel gesteld Den Briel te plunderen en de katholieke geestelijken te vermoorden, alvorens zich weer terug te trekken. Treslong had de admiraal uiteindelijk op andere gedachten weten te brengen.⁶⁴

Motley schreef ook over de eed die Lumey zou hebben afgelegd tijdens de executie van graaf Egmond. Dit kwam destijds in meerdere bronnen naar voren, evenals het laten groeien van zijn baard. Motley koppelde dit aan een oud Bataafs gebruik, dat benadrukte hoe barbaars deze man was. Lumey was 'een waardig afstammeling van het Zwijn van der Ardennen' en 'de enige waardige leerling van de Bloedraad'. Dit waren harde beschuldigingen aan het adres van Lumey, die tot dat moment nergens zo expliciet verwoord waren. Het Oranjegezinde perspectief van Motley leidde tot een verkettering van zijn tijdelijke rivaal om het stadhouderschap in 1572: Lumey.⁶⁵

Treslong was voor Motley de echte bevelhebber van de geuzen en de ware held van Den Briel. Treslong had immers de stad en de geestelijken beschermd en gespaard van plundering en andere gewelddadigheden.⁶⁶ Treslong dronk echter uit gouden miskelken. Daarnaast had ook hij het bloed van Spaanse geestelijken aan zijn handen. Dit leek de reputatie van Treslong in de ogen van Motley niet te schaden. Het is opvallend dat Lumey voor gelijke daden door Motley zo sterk veroordeeld werd.⁶⁷

Motley schreef een boek met vooroordelen. Zowel de geuzen als Treslong hadden zich schuldig gemaakt aan bloedvergieten en plundering. Omdat zij daarbij geen bedreiging vormden voor de positie van Oranje werden zij beschreven als helden, of ruige avonturiers. Lumey had echter het gezag van Oranje aangevochten en werd daarom door Motley verketterd. De historicus ging hierbij zelfs zover dat hij beargumenteerde dat Oranje ook voor 1572 Lumey niet vertrouwde.⁶⁸ Het beeld dat in dit onderzoek naar voren kwam, veranderde het imago van Lumey in de wetenschap dramatisch en biedt een verklaring voor een negatieve teneur in de berichtgeving.

---

⁶³ Motley, *De opkomst van de Nederlandse Republiek door John Lothrop Motley*, 33-39.

⁶⁴ Ibidem, 38.

⁶⁵ Ibidem, 33.

⁶⁶ Ibidem, 34-39.

⁶⁷ Ibidem, 35-40.

⁶⁸ Ibidem, 40.

Historicus Robert Jacobus Fruin

Robert Fruin, *de* Nederlandse historicus van de negentiende eeuw, verwierf bekendheid met zijn onderzoek naar de Nederlandse Opstand. Hierbij gaf hij ook een duidelijk beeld van zowel de geuzen als van Lumey. Fruins publicatie kwam in veel aspecten overeen met het onderzoek van Motley.⁶⁹ Hij plaatste Oranje ook op een voetstuk en dit had gevolgen voor zijn beschrijving van de geuzen en Lumey. Daarnaast sympathiseerde Fruin tot op zekere hoogte met de katholieke benadering van de Opstand.⁷⁰ Hij schreef in de jaren zestig enkele wetenschappelijke artikelen die verbonden waren met de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum en de katholieke geschiedschrijving van de Opstand. Deze sympathie had echter een belangrijk doel. De reputatie van Oranje was beschadigd in de katholieke publicaties, Fruin trachtte deze te herstellen. Katholieke theologen en historici stelden Oranje verantwoordelijk voor de plunderingen van de geuzen. Fruin sympathiseerde met de katholieken en ontkende de plunderingen niet, maar beargumenteerde wel dat de verantwoordelijkheid hiervoor lag bij de geuzen en hun admiraal, niet bij Oranje.⁷¹ Dit zorgde voor een kritische weergave van beiden.

Fruins beschrijving van het gedrag van de geuzen was enigszins neerbuigend. De geuzen waren een losbandige ongeorganiseerde bende zeeschuimers en bannelingen, die wraak wilde voor het onrecht dat hun was aangedaan door het Spaanse regime.⁷² De plunderingen droegen niets bij aan de goede zaak. Daarnaast hadden ze geen schijn van kans, bij een confrontatie met het Spaanse leger.⁷³

Het beeld dat Fruin creëerde van Lumey was eveneens negatief. De admiraal was een wildeman. Fruin noemde Lumey weinig in zijn onderzoeken, omdat hij benadrukte dat de rol van de admiraal zeer beperkt was geweest.⁷⁴ Dit beeld paste bij de latere argumentatie dat Lumey een onbekwame en luie bevelhebber was. De geuzen, onder leiding van Lumey, werden immers verslagen door de Spanjaarden.⁷⁵ Fruin beschreef Lumeys passiviteit in Den Briel als luiheid. De admiraal zou Den Briel alleen laten versterken. De Opstand zou daarom niet vanuit Den Briel, maar vanuit Vlissingen verspreid zijn. Lumey zou verder de tijd gevuld hebben 'met uitspattingen van allerlei aard'.⁷⁶ Hierbij doelde Fruin op het uitbuiten van de stad en het mishandelen van geestelijken. Mensen die Lumey, volgens zijn ridderplicht, had moeten beschermen. Lumey was

---

⁶⁹ Fruin, 'Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog' 268.

⁷⁰ R. Fruin 'De Nederlandse Beroerten in de XVIe Eeuw' (1867) in: Idem, *VG II* (Den Haag 1900) 1-37 aldaar 2-3.

⁷¹ Ibidem, 10-12.

⁷² Fruin, 'De Gorcumsche Martelaren', 280- 289.

⁷³ Fruin 'Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog', 431.

⁷⁴ Fruin, 'De Gorcumsche Martelaren', 283.

⁷⁵ Ibidem, 283.

⁷⁶ Ibidem, 288-289.

niet alleen woest, onbekwaam en lui, maar ook ongeschikt als admiraal voor de geuzen, zo beargumenteerde Fruin. Lumey had als admiraal de plicht om een deel van de veroverde schatten af te dragen aan Oranje. Evenals zijn voorgangers heeft hij dat nooit gedaan.⁷⁷ De historicus betoogde dat de geuzen onder bevel van Oranje stonden, maar verkeerd werden aangevoerd door de woeste Lumey.

Fruin besteedde in zijn geschiedschrijving geen specifieke hoofdstukken aan de geuzen of Lumey. Onderdelen van het hierboven geschetste beeld kwamen echter in alle artikelen over de Opstand voor. Fruin had duidelijk het Oranje-perspectief van Motley overgenomen, wat een negatieve uitwerking had op zijn schets van Lumey en de geuzen.

Theoloog Johannes Jacobus van Oosterzee

In 1869 publiceerde de hoogleraar theologie Johannes Jacobus van Oosterzee een geschrift met de veelzeggende titel: *De watergeuzen, een bladzijde uit het Gedenboek van het Godsbestuur* in de reeks, *Voor drie-honderd jaren, volksblaadjes ter herinnering aan de schoonste bladzijden uit onze geschiedenis*. Hij beschreef niet alleen de inname van den Briel als een onderdeel van Gods voorzienigheid. Ook tijdens andere veroveringen die in 1572 door de geuzen werden behaald speelde de voorzienigheid van God volgens Oosterzee een beslissende rol.⁷⁸ Andere theologen zoals Van Groningen en Ten Kate zagen de verovering van Den Briel als een daad van God, maar schreven de verovering van de Nederlanden toe aan Oranje.

Deze theoloog gaf een opvallend positief en uitgesproken beeld van de watergeuzen. 'De Watergeuzen; wie kent ze niet, die vermetelee vrijbuiters, met wier naam en bedrijf het eerste morgenrood en den dag der vrijheid en des nieuwen levens voor het oog onzer verbeelding tezamen smelt?'⁷⁹ Oosterzee beschreef de jaren 1568-1572 als hun heldentijdperk. Hij begreep niet waarom de dappere geuzen in de geschiedenis zo weinig aandacht hadden gekregen.⁸⁰ Hierbij liet Oosterzee de gewelddadigheden van de geuzen onderbelicht. Wanneer hij over de 'ruwheid' van de watergeuzen sprak, dan verwees hij alleen naar enkele geuzenleiders. De meeste geuzen werden neergezet als helden die succesvol voor het vaderland en voor Oranje hadden gevochten en heldendaden hadden verricht.⁸¹ Slechts éénmaal sprak Oosterzee over de plunderingen die waren begaan door de geuzen. Hierbij gebruikte hij echter ook het veelgenoemde argument dat deze plunderingen in het niet vielen bij de gruwelen die begaan waren door het Spaanse leger, die deze

---

⁷⁷ Fruin, 'De Gorcumsche Martelaren', 281-283.

⁷⁸ J.J. van Oosterzee, 'De watergeuzen', *Eene bladzijde uit het Gedenboek van het Godsbestuur* (Harderwijk 1869) 93-110 aldaar 105-110.

⁷⁹ Oosterzee, 'De watergeuzen', 94.

⁸⁰ Ibidem, 109.

⁸¹ Ibidem, 97-105.

gewelddadigheden uitlokten.⁸²

Oosterzee beargumenteerde dat sommige geuzen gewelddadiger waren dan anderen. Lumey was in zijn ogen het gewelddadigst.⁸³ Evenals bij Fruin, hield ook Oosterzee Lumey verantwoordelijk voor de daden van de geuzen. Door Lumey als aanstichter van al de plunderingen en gewelddadigheden aan te wijzen, konden de geuzen worden vrijgesproken en hun heldenstatus behouden. Oosterzee maakte van Lumey een boeman, maar deed dit naar aanleiding van gedegen onderzoek. Zijn beschrijving van Lumey was uitgebreid en accuraat. Lumey zou onrechtvaardig bloed hebben vergoten, plunderingen hebben geleid en hebben gehandeld uit wraak.⁸⁴ Deze zaken zijn historisch aangetoond en correct. Lumey had de dood van de martelaren van Gorcum op zijn geweten en was verantwoordelijk voor verschillende plunderingen. Ook zijn motieven om de dood van de graven Egmond en Hoorn te wreken waren juist. Over de rol van Lumey bij de inname van Den Briel was Oosterzee zeer oppervlakkig. Hij vermeldde echter wel dat Lumey de stad weer wilde verlaten. Hiermee impliceerde hij dat Lumey geen besef had van het belang van de situatie.⁸⁵

Opmerkelijk positief was de passage van Oosterzee over hoe Lumey in 1572 enige tijd als stadhouder van Holland had gefunctioneerd. Hij was hiervoor de geschikte persoon, omdat hij geen vrede met Spanje zou sluiten. Daarnaast had hij met zijn geuzen de gehele kust van Holland al bezet.⁸⁶ Andere auteurs gebruikten dit moment in de geschiedenis juist om aan te tonen dat Oranje een veel geschikter persoon zou zijn geweest als stadhouder.

Op basis van de analyse van de bovengenoemde historici en theologen blijkt dat de geuzen over het algemeen erkend en geaccepteerd werden door de academische wereld. In hun geval kon worden gesproken van een ontluikende herleving en herwaardering in de wetenschap. In deze periode was de academische wereld in de ban van de Opstand. Door het geweld van de Spanjaarden te benadrukken konden vele academici het geweld van de geuzen rechtvaardigen. Door deze rechtvaardiging konden de geuzen een belangrijke en positieve rol innemen tijdens de eerste jaren van de Opstand. Zowel theologen als historici waren overwegend positief over de geuzen. Alleen Fruin bleef kritisch over het gedrag van de geuzen. De theologen benadrukten, in tegenstelling tot de historici, de rol van God tijdens de verovering van de provincie Holland. Alleen de predikant van Groningen gaf een wetenschappelijke onderbouwing voor het veroveren van Den Briel.

---

⁸² Oosterzee, 'De watergeuzen', 98.

⁸³ Ibidem, 97 – 100.

⁸⁴ Ibidem, 98-99.

⁸⁵ Ibidem, 106.

⁸⁶ Ibidem, 108-109.

De rol van Lumey werd door zowel historici als theologen hetzelfde beschreven. De eerste weergave van Lumey zoals gegeven door Van Groningen, Van Vloten en Ten Kate was voornamelijk gebaseerd op feiten en neutraal of soms zelf positief van aard. Lumey werd beschreven als de bevelhebber van de geuzen, die Den Briel had veroverd. Evenals bij de geuzen werden ook zijn wreedheden binnen een kader geplaatst. Hij was niet alleen een wrede admiraal, maar ook deels de bevrijder van Nederland. Lumeys betrokkenheid bij de verschillende martelaren kwam echter nog altijd duidelijk naar voren.

Na het vernietigende oordeel van Motley leek de reputatie van Lumey in de geschiedenis vernietigd. Fruins steun voor dit perspectief, zal aan Lumeys negatieve reputatie hebben bijgedragen. Lumey werd verantwoordelijk gesteld voor de plunderingen van de geuzen en zijn aandeel in de verovering van Den Briel bleef onderbelicht. De leidende rol die Oranje kreeg toegewezen door Fruin en Motley droeg bij aan het negatieve imago van Lumey. Deze visie werd overgenomen door zowel historici als door theologen en werd daarmee toonaangevend. Ook de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867 zal hebben bijgedragen aan dit steeds negatiever wordende beeld van Lumey.

Lumey had ook zijn eerste stappen gezet naar een herleving. De visies in de wetenschap ten opzichte van Lumey begonnen veelbelovend. Nadat de interesse voor Lumey in de wetenschap weer afzwakte na 1870 leek een herwaardering echter ver weg. De geuzen en Lumey waren daarnaast alleen bekend in de academische wereld. Dit veranderde met het canonisatieproces van de martelaren van Gorcum.

Hoofdstuk 2

De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum, 1867.

Een nieuw beleid vanuit het Vaticaan en het herstellen van vijf bisdommen in Nederland zorgde voor een herleving van katholicisme in Nederland rond 1853.⁸⁷ De katholieken zochten, net als de protestanten, naar hun identiteit en gebruikten de Nederlandse geschiedenis van de Opstand om deze identiteit te (her)ontdekken. De Opstand was een geschikte periode hiervoor, door de katholieke martelaren die voortkwamen uit die jaren. Onder de katholieken leidden deze hernieuwde aandacht, in combinatie met een sterke druk vanuit het Vaticaan, tot de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum.⁸⁸

Door de aandacht die ontstond rondom de heiligverklaring kwam ook de rol van de geuzen en bovenal van Lumey aan bod. Deze ontwikkeling viel samen met de laatste jaren van het wetenschappelijk onderzoek naar de Opstand en de rol van de geuzen en Lumey daarin. In het voorgaande hoofdstuk werd een historische en theologische analyse gegeven over de geuzen en hun admiraal tussen 1840-1869. Nu zal de katholieke visie van Lumey en de geuzen centraal staan, tijdens het proces van de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum tussen 1853-1867. Door de aanloop en de heiligverklaring zelf te bestuderen zal een beeld worden geschetst van de geuzen en Lumey. Daarbij is de impact die deze heiligverklaring had, in combinatie met de wetenschappelijke aandacht voor de geuzen en Lumey, belangrijk voor het herleven van beiden in de negentiende eeuw. Alvorens de heiligverklaring te analyseren, zal een kort overzicht worden gegeven van het tragische lot van de martelaren van Gorcum.

De Martelaren van Gorcum, 1572

In de zomer van 1572 voer een deel van de geuzen vanuit Den Briel via Dordrecht naar Gorcum. Enkele katholieke geestelijken hielden zich schuil in het kasteel van die stad.⁸⁹ Op orders van Lumey moest het kasteel worden ingenomen en alle ‘aanwezigen ten hals [...] worden gebracht’.⁹⁰ Omdat Lumey in Den Briel was gebleven, is het waarschijnlijker dat zijn kapitein Marinus Brandt dit bevel gaf.⁹¹ Nadat de geuzen het kasteel hadden ingenomen werden de geestelijken naar Den Briel gebracht.

---

⁸⁷ J.C.H. Blom en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 1993) 323.

⁸⁸ Hans de Valk, ‘Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867’, 139-155

⁸⁹ B. Hartmann, *De martelaren van Gorcum* (Oegstgeest 2009) 22.

⁹⁰ G. Estius, *Waerachtighe historie van de Martelaers van Gorcom* (Antwerpen 1604) 32-37.

⁹¹ Oosterhuis, *Lumey de Vossenstaart*, 156.

Bij aankomst werden de geestelijken bespot, ook Lumey nam daaraan deel. Hij viel bijna van zijn paard van het lachen, bij de aanblik van de geketende monniken en hij bespote ze om hun religie.⁹² De geestelijken werden gedwongen in de straten van Den Briel te preken en te zingen zoals tijdens een dienst. Tijdens deze handelingen werden ze bespot door de geuzen.⁹³ De prent beeldt de processie af rondom een galg. Opvallend is dat Lumey op deze prent ontbreekt. Dit kan impliceren dat hij bij verdere vernederingen niet aanwezig was.

Na de schijnprocessen verdwenen de martelaren in de kerkers in afwachting van hun lot. Willem van Oranje was op de hoogte gebracht van de situatie. Hij stuurde een brief naar Lumey met de explicietie boodschap dat de martelaren moesten worden vrijgelaten. Geuzenkapitein Marinus Brand ontving deze brief en stuurde een kopie van de boodschap naar Lumey. De admiraal ontving diezelfde avond het afschrift met de boodschap van Oranje.⁹⁴ Lumey was beledigd dat hij als edelman een afschrift had ontvangen en geen originele brief van Oranje. Dit afschrift bezegelde het lot van de geestelijken. Schreeuwend dat niemand het recht had de vrijheer van Lumey te commanderen via een afschrift, beval hij de executies.⁹⁵ De geestelijken werden diezelfde nacht naar een schuur gebracht en opgehangen.

Katholieke bronnen benadrukten de verdraagzaamheid en berusting van de vrome mannen. Ook hun standvastig geloof kwam meerdere malen naar voren. Bekering kon hun leven redden, maar ze bleven katholiek. Zeventiende-eeuwse bronnen benadrukten al de zaligheid van de geestelijken. Ondanks dat ze in die periode nog niet heilig of zalig werden verklaard.⁹⁶ De geuzen rechtvaardigden later hun daden als een poging tot bekering en als straf voor de decadentie van de geestelijken van de katholieke kerk. De katholieke schrijver Opmeer beargumenteerde echter dat deze monniken geen misdaden hadden begaan die deze executies konden rechtvaardigen.⁹⁷

De weergave van de geuzen en Lumey op basis van deze gebeurtenis was uiteraard zeer negatief. Voor dit onderzoek is het relevant om te analyseren hoe groot de impact was van dit negatieve beeld in de aanloop naar de canonisatie.

⁹² Estius, *Waerachtighe historie van de Martelaers van Gorcom*, 165-167.

⁹³ Opmeer, *Martelaersboek ofte historie der hollandse martelaren, welke om catholijken godsdienst van de hervormde nieuwsgesinde zeer wreed zijn omgebracht* (Antwerpen 1700) 43.

⁹⁴ Oosterhuis, *Lumey de Vossenstaart*, 157.

⁹⁵ Estius, *Waerachtighe historie van de Martelaers van Gorcom*, 168.

⁹⁶ Hartmann, *De martelaren van Gorcum*, 72-73.

⁹⁷ *Ibidem*, 36-37, 43.

De Aprilbeweging, 1853

Om de ontwikkelingen tijdens de heiligverklaring van 1867 in een goed perspectief te kunnen plaatsen, begint de analyse al in 1848. Rond het midden van de negentiende eeuw, behoorde in Nederland ongeveer vijfendertig tot veertig procent van de bevolking tot het katholieke geloof.⁹⁸ Deze gelovigen waren sinds de Nederlandse Opstand tweederangs burgers, maar dat veranderde met de grondwet van 1848. De nieuwe grondwet bood vrijheid van verenigingen en scheidde de staat van de kerk. De Nederlandse Hervormde kerk verloor daarmee haar bevoorrechte positie in de maatschappij. Ook andere religies konden nu in het openbaar worden uitgeoefend. Door deze grondwettelijke veranderingen kon de katholieke kerk zich openlijk organiseren en profileren.⁹⁹

De katholieke gemeenschap had in de jaren veertig al een toenemend zelfbewustzijn ontwikkeld. Deze trend was echter niet openlijk zichtbaar, uit vrees voor een protestantse reactie.¹⁰⁰ De nieuwe grondwet resulteerde in 1853, op bevel van de paus, in het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie. Vijf bisdommen werden in Nederland weer in gebruik genomen. Dit was essentieel voor de organisatie en hiërarchie binnen de katholieke gemeenschap. Het katholicisme werd in toenemende mate een openlijke religieuze en politieke eenheid.¹⁰¹ Deze openheid van de katholieken leverde een felle interactie op met de protestanten. Zij zagen hun protestantse natie in de verdrukking komen.

In april 1853 kwamen protestanten, gevoed door zowel religieuze als politieke redenen, in opstand tegen het herstel van de bisdommen. De onrustige situatie die ontstond werd bekend als de Aprilbeweging. Deze term werd voor het eerst gebruikt door Daniël Koorders in zijn analyse van de gebeurtenissen in 1854.¹⁰² De paus had het herstel van de bisdommen bevolen, zonder overleg met de Nederlandse regering. De protestanten zagen een verband met de situatie tijdens de Opstand en de terugkeer van een 'priesterheerschappij'.¹⁰³ Zij verwachtten daarom in het herstel van de bisdommen een gevaar voor de protestante natie. Daarnaast twijfelden ze aan de trouw van de katholieken aan het vaderland. Wanneer politiek gecombineerd werd met religie, dan was het gemakkelijk om het volk te mobiliseren. Religie was tenslotte een zaak van allen. In 1853 werden honderden brochures gedrukt die handelden over de negatieve gevolgen van het herstellen van de bisdommen. In sommige gevallen werden katholieken zelfs geboycot door de protestantse bevolking.¹⁰⁴

---

⁹⁸ Blom, Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 322.

⁹⁹ Henk te Velde, 'Van grondwet tot grondwet. Oefenen met parlement, partij en schaalvergroting, 1848-1917', in: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren, een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Amsterdam 1999) 99-175 aldaar 102-105.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 109.

¹⁰¹ Valk, 'Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867', 140.

¹⁰² Daniël Koorders, *De Aprilbeweging, een Historische Studie* (Amsterdam 1854) 1-41.

¹⁰³ Te Velde, 'Van grondwet tot grondwet. Oefenen met parlement, partij en schaalvergroting, 1848-1917', 105.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 105.

De felle reactie van de protestanten in april 1853 leidde tot voorzichtigheid onder de katholieken in Nederland, die hun nieuwe vrijheden niet weer wilde verliezen. De katholieken besloten daarom een laag profiel te houden in de Nederlandse samenleving, om dergelijke onrusten te voorkomen.¹⁰⁵

Het Vaticaan en de heiligverklaring, 1865 – 1867

De aprilbeweging leidde tot een discrepantie tussen de doelen en wensen van het Vaticaan enerzijds en die van de Nederlandse katholieken anderzijds. De laatste wilden een onopvallend profiel behouden in de Nederlandse maatschappij om zo eventuele onrust tegen te gaan. Om die reden zagen ze weinig in een openbare heiligverklaring van de martelaren. De paus daarentegen wilde juist zijn autoriteit over geloofszaken versterken, omdat zijn wereldlijke macht in 1865 bijna geheel was verdwenen. De focus van het Vaticaan kwam te liggen op uniformiteit en centralisering binnen de katholieke kerk. Een sterke nadruk op de rol van de paus en een sterke afkeer van liberale ideeën stonden hierin centraal.¹⁰⁶ Binnen deze context is het begrijpelijk dat de paus de heiligverklaring met veel ceremonie wilde doorvoeren, terwijl de Nederlandse katholieken een stille en onopvallende canonisatie prefereerden.

De Nederlandse bisschoppen wilden graag meewerken met de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum, maar zij deinsden terug voor de botte en publieke manier waarop het Vaticaan te werk ging. De onrust van 1853 lag de bisschoppen nog vers in het geheugen, toen in 1864 het eerste verzoek tot heiligverklaring vanuit Rome kwam. De Nederlandse bisschoppen begrepen dat de heiligverklaring van deze martelaren gezien zou kunnen worden als een aanval op de Opstand, de geuzen, Oranje en het hervormde geloof.¹⁰⁷ De geschiedenis van de Opstand was populair, evenals de heldenrol die Oranje tijdens de eerste jaren vertolkte. Ook de geuzen werden in toenemende mate beroemd en steeds vaker beschreven als een eenheid die op bevel van Oranje streed. Het bekritisieren van de daden van de geuzen, was kritiek leveren op het handelen van Oranje. De bisschoppen begrepen hoe gevoelig dit onderwerp lag en hoe gemakkelijk het verkeerd kon worden geïnterpreteerd door de Nederlandse protestanten. De bisschoppen vreesden hierbij voornamelijk de openbare en belastende manier waarop een heiligverklaring vanuit Rome zou worden gedictieerd. Ondanks deze zorgen verwelkomden twee groepen binnen de katholieke kerk in Nederland een (onopvallende) heiligverklaring.

De eerste partij waren de ultramontaanse geestelijken en de leken. Deze pausgezinde groep volgde de koers uit Rome betreffende de publieke heiligverklaring. Zij zagen de canonisatie als

---

¹⁰⁵ Blom, Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden*, 323.

¹⁰⁶ Valk, 'Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867', 151.

¹⁰⁷ Ibidem, 145.

symbool en identificatiemiddel voor de bewustwording van het katholicisme.¹⁰⁸ Het is waarschijnlijk dat zij de eventuele onrust die hiermee gepaard zou gaan, zouden accepteren als een onderdeel van een versterkte geloofsovertuiging. De ultramontaanse katholieken vormden in protestantse ogen een gevaar voor de samenleving. De loyaliteit van deze groep gelovigen lag onder vuur. Waren zij trouw aan de paus, of aan Nederland? Deze discussie kon onder protestanten hoog opblazen, zoals bleek in 1853.

De tweede groep die zich voor de heiligverklaring uitsprak, waren de regulieren. Deze groep wilde de martelaren ook als symbool gebruiken. Niet om het katholieke bewustzijn te ontwikkelen, maar om het katholicisme te profileren. Ondanks dit verlangen tot profilering van het geloof, begreep deze groep dat de heiligverklaring uiterst gevoelig lag en zonder al te veel publieke aandacht doorgevoerd zou moeten worden.¹⁰⁹

Deze verdeeldheid over de kwestie leidde ertoe dat de heiligverklaring van de martelaren, die al in 1863 was ingezet, pas in januari 1865 door het Vaticaan per decreet werd bevestigd. Het decreet was een problematisch document, met een duidelijk politieke strekking. De martelaren zouden zijn gestorven omdat zij de paus trouw bleven, in een tijd waarin de kerk en de paus bedreigd werden door de protestanten én door de geuzen. De watergeuzen waren niet alleen in opstand gekomen tegen het katholicisme maar hadden ook de bloeiende Nederlandse gewesten verwoest door de oorlog die volgde. De Nederlandse katholieken realiseerden zich dat, indien dit decreet openbaar werd gemaakt, grote onrust zou volgen.¹¹⁰

Het Vaticaan trok met dit decreet een duidelijke parallel met de situatie in de negentiende eeuw. De kerk werd wederom bedreigd door de wereldlijke machten. Daarom moesten de katholieken hun trouw aan het Vaticaan publiekelijk demonstreren. Dit verklaarde het tijdstip voor de heiligverklaring, maar de inhoud van het decreet was problematisch. Het ging direct in tegen de protestantse geschiedenis van de Opstand. In het decreet werd religie als de aanstichter van de Opstand gezien. De Nederlandse katholieken probeerden het religieuze element uit de Opstand te halen, door te benadrukken dat men vocht voor vrijheid tegen de Spaanse overheersing. Zo hoopten ze hun plaats te vinden in de Nederlandse samenleving en geschiedenis. Daarnaast versterkte dit document de angsten en beschuldigingen van fanatieke protestanten, dat de katholieken de paus meer trouw waren dan de koning. De bisschoppen waren bang voor nieuwe ongeregelheden indien dit document openbaar zou worden gemaakt. Daarnaast verloor het alle legitimiteit door de historische onjuistheden die het bevatte.¹¹¹

De nieuw aangestelde Nederlandse bisschoppen hebben deze verklaring van canonisatie

---

¹⁰⁸ Valk, 'Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867', 145.

¹⁰⁹ Ibidem, 143.

¹¹⁰ Ibidem, 146-147.

¹¹¹ Ibidem, 153.

succesvol buiten de publiciteit kunnen houden. Deze conclusie kan worden getrokken, omdat tussen 1863 en 1865 weinig tot geen publicaties verschenen over de martelaren. De bisschoppen wisten het Vaticaan ervan te overtuigen een genuanceerdere versie te schrijven in 1867. Besloten werd om de canonisatiebul, waarin de heiligverklaring was opgenomen, niet openbaar te maken en de katholieke pers mocht er niet over schrijven.

Gevolgen van de heiligverklaring, 1867-1872

Ondanks de bovengenoemde maatregelen ging deze gebeurtenis niet onopgemerkt voorbij. Verschillende artikelen verschenen in 1867, onder andere geschreven door Fruin.¹¹² In deze artikelen over het proces van de canonisatie of over de martelaren zelf, speelden de geuzen en Lumey altijd een belangrijke en negatieve rol. Vooral Fruin was zeer expliciet in zijn kritiek over Lumey. Hij was een wildeman die een ongeordende bende watergeuzen leidde, die in eerste instantie ook nog eens weinig succesvol waren.¹¹³

Voornamelijk katholieke historici publiceerden over de canonisatie en de geuzen. De bekendste was de katholieke historicus Willem Jan Frans Nuyens. Hij publiceerde in 1866 een artikel over de watergeuzen, naar aanleiding van de heiligverklaring van de martelaren. De geuzen werden beschreven als een woeste bende, die slechts in naam onder Oranje stonden. Hiermee wilde Nuyens duidelijk een negatief beeld van de geuzen geven, zonder de reputatie van Oranje te schenden. Dit kwam ook duidelijk naar voren in zijn verdere beschrijving van de geuzen. Ze behartigden niet de zaken van Oranje en plunderden op eigen bodem.¹¹⁴ Nuyens's weergave van Lumey was niet beter. Een woesteling die in bloed baadde en de bevolking plunderde. De Nederlandse kusten werden niet veiliger onder zijn bevel, hij was een schande voor de Opstand.¹¹⁵

Een ander gevolg van de canonisatie was de toename van pelgrims in Den Briel vanaf 1867. Kwamen voor die tijd slechts enkele tientallen pelgrims naar de stad, na 1867 kwamen ze met honderden per jaar.¹¹⁶ Binnen de katholieke gemeenschap werden de martelaren zeer bekend en belangrijk. Zo stond de marteling bijvoorbeeld in alle katholieke schoolboekjes. Ook de aandacht die werd besteed aan de martelaren in katholieke tijdschriften was niet gering. In al deze publicaties kwam ook de rol van Lumey en de geuzen duidelijk naar voren. De negatieve weergave van beiden moet zeer bekend zijn geweest onder alle katholieke Nederlanders. Buiten de katholieke gemeenschap was er echter weinig aandacht voor de martelaren, met uitzondering van de

---

¹¹² Valk, 'Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867', 130-155.

¹¹³ Fruin, 'De Gorcumsche Martelaren', 283- 285.

¹¹⁴ W.J.F. Nuyens, 'De Watergeuzen', in: J.A. Alberdingk Thijm, *Volks-almanak voor Nederlandsche katholieken* (Amsterdam 1866) 161-201, aldaar 185.

¹¹⁵ Ibidem, 199-200.

¹¹⁶ Vroom, 'De martelaren van Gorcum', 113.

wetenschappelijke artikelen van Fruin rond 1867. Deze artikelen waren zeer uitgesproken over de geuzen en Lumey en bereikten ook een groter academisch publiek. Het negatieve imago van de geuzen en Lumey in deze artikelen, zal hebben bijgedragen aan de al bestaande wetenschappelijke interesse in de Opstand, de geuzen en Lumey.

Dat de niet-katholieke wereld weinig aandacht besteedde aan de martelaren betekende echter niet dat de gehele gebeurtenis werd vergeten. Het herdenken van historische gebeurtenissen was populair onder de bevolking in de negentiende eeuw. Verschillende gebeurtenissen uit de Opstand werden in de negentiende eeuw herdacht, zoals de slag in Heiligerlee en de slag op de Mockerheide. De toenemende populariteit van de bedevaart, kan een versterkende factor zijn geweest voor de protestanten om de herdenking in Den Briel in 1872 nog groter aan te pakken.

Het is van belang de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum genoemd te hebben. Dit zorgde samen met de wetenschappelijke ontwikkelingen voor de eerste herleving van Lumey en de geuzen. De spanning tussen katholieken en protestanten in de negentiende eeuw was duidelijk. Evenals hun onderlinge reacties op ontwikkelingen binnen een van beide religies. De geuzen en Lumey werden zeer negatief weergegeven door de katholieken. Het beeld in de wetenschap was ten opzicht van Lumey niet veel beter, maar de geuzen werden wel positiever beschreven. Mogelijkerwijs hebben de katholieken door hun extreem negatieve beeld van Lumey en de geuzen onbedoeld het startsein gegeven om als reactie hierop, de goede eigenschappen van de geuzen en hun admiraal verder te belichten binnen de protestante samenleving.

Hoofdstuk 3

De Watergeuzen herrijzen in Den Briel, 1872.

In de jaren na 1860 herdacht men met regelmaat gebeurtenissen die hadden plaatsgevonden tijdens de Opstand. Deze herdenkingen namen verschillende vormen aan. De katholieke Nederlanders herdachten de martelaren uit de Opstand,¹¹⁷ terwijl de protestanten meer aandacht besteedden aan veldslagen. Zoals de slag in Heiligerlee, die werd herdacht in 1868.¹¹⁸ Tijdens de herdenkingen van verschillende veldslagen stond het succes van Oranje en de bevrijding van Nederland centraal.¹¹⁹ Oranje werd een symbool voor de eenheid van de natie en voor het protestantisme.

Voornamelijk de conservatief liberalen in Nederland propageerden dit beeld. Zij zagen Oranje als een symbool dat gebruikt kon worden tegen de toenemende polarisatie van de samenleving.¹²⁰ De politieke soevereiniteit van de liberalen begon af te brokkelen rond 1872 en met deze voorstelling van eenheid probeerden de conservatief liberalen hun grip op de maatschappij te behouden.¹²¹ De liberalen zelf waren echter ook verdeeld. Enerzijds waren er de jonge links georiënteerde vrijzinnige liberalen. Zij waren democratisch en sociaal georiënteerd, intellectueel en politiek niet verbonden met de kerk. Deze liberale stroming gebruikte juist evenementen als de herdenking om politieke invloed te verkrijgen. De oude en conservatieve liberalen van Thorbecke stonden aan de andere zijde van het liberale spectrum. Deze vorm van liberalisme was voornamelijk gericht op een pragmatische staatkundige aanpak van de politiek.¹²² Zowel de orthodox-protestanten als de antirevolutionairen trachtten vanuit een protestants standpunt, evenals de links liberalen, politieke invloed te winnen door degelijke herdenkingen maar zich toe te trekken.¹²³ Deze verschillende standpunten kwamen duidelijk naar voren in de berichtgeving over de herdenking van Den Briel.

De festiviteiten in 1872 werden op landelijk niveau gevierd. Overal in Nederland organiseerden verschillende comités gelijksoortige festiviteiten.¹²⁴ Het aantal artikelen en voorwerpen dat werd geproduceerd was enorm. Aparte inventarisboekjes werden gemaakt met

---

¹¹⁷ Van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn*, 20-22.

¹¹⁸ Frans Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten, de natie in de steigers 1850-1940', in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 171-202, aldaar 173-174.

¹¹⁹ Van der Zeijden, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn*, 250-253.

¹²⁰ Henk te Velde, *Gemeenschapszin en Plichtsbesef. Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen 1992) 1-9.

¹²¹ Ron de Jong, 'De som van de delen? Politiek en bestuur op lokaal niveau in de tweede helft van de negentiende eeuw', in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 154 – 170, aldaar 167-168.

¹²² H. van Riel, *Geschiedenis van het Nederlandse liberalisme in de 19^e eeuw* (Assen 1982) 108.

¹²³ Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten', 174-177.

¹²⁴ W.J. Hofdijk, *Brielles gedenkdag op Neêrlands derde jubilee* (Brielle 1873) 173-188.

overzichten van meer dan 700 artikelen.¹²⁵ De geuzen speelden bij deze herdenking een belangrijke rol en werden in alle publicaties genoemd. Na de aandacht vanuit wetenschappelijke kring en het katholieke perspectief, manifesteerden de geuzen zich nu ook onder het grote publiek. Het perspectief van waaruit naar Lumey en de geuzen werd gekeken was in de stad anders dan op het platteland. De kleine katholieke en protestantse gemeenschappen die dicht bijeen lagen, de mindere informatievoorziening en de sterkere traditionele waarden van het rurale gebied lagen hieraan ten grondslag.¹²⁶ Dit hoofdstuk zal een analyse geven van de herdenking in 1872, waarbij ook de politieke ontwikkelingen kort in ogenschouw zullen worden genomen. Daarin zullen de weergaves van de geuzen en Lumey tijdens de herdenkingsfeesten en in verschillende publicaties centraal staan. Daarbij zal ook worden geanalyseerd welke perceptie de overhand kreeg in deze periode.

De katholieken werden door de herdenking in een moeilijk pakket geplaatst. Tijdens de Opstand was de katholieke kerk onderdrukt en waren priesters als martelaren gestorven. De liberalen trachtten daarom tijdens de viering de rol van religie zo veel mogelijk te beperken. De slachtoffers die vielen tijdens de Opstand waren voorvaders en de confrontaties tussen de geloven werden bestempeld als broedermoord.¹²⁷ De festiviteiten stonden in het teken van vaderlandsliefde, oranjegezindheid en de bevrijding van de provincies van het Spaanse regime.¹²⁸ Binnen deze focus nam de geus vaak een belangrijke rol in als vrijheidsstrijder, onder de leiding van Oranje. De viering had een sterk protestants liberaal karakter.¹²⁹ Dit was problematisch voor de katholieke bevolking en leidde tot spanningen.¹³⁰

De herdenking van Den Briel in 1872 op landelijk niveau

Alle dagbladen stonden begin april 1872 bol van de festiviteiten die op lokaal, regionaal en landelijk niveau plaatsvonden. Het perspectief waarin de viering werd geplaatst verschilde per krant, afhankelijk van de politieke en religieuze achtergrond. De berichtgeving van de verschillende protestantse, katholieke en liberale dagbladen zullen geanalyseerd worden. De toon van de viering, het beeld van Lumey en de geuzen, de invloed van Oranje en de nadruk op bevrijding zullen hierbij centraal staan.

---

¹²⁵ *Lijst der verzameling van werken, brochures, tijdschriften, dagbladen, gedichten, platen, gedenkpenningen, draagteekens enz., uitgegeven of verspreid bij gelegenheid of naar aanleiding van het derde eeuwfeest van Neêrlands bevryding* (Amsterdam 1873).

¹²⁶ Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten', 179-180.

¹²⁷ Ibidem, 177-178.

¹²⁸ Groot, 'De strijd rond Alva's bril', 163-175.

¹²⁹ Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten', 200.

¹³⁰ J.A. Alberdingk Thijm, *Wat wil men u wil doen vieren op 1 April? Een vraag aan de Katholieken van Nederland* (Den Haag 1872) 4-8.

De liberale berichtgeving

Kranten met een liberale achtergrond berichtten overvloedig over de festiviteiten in Den Briel en elders in het land. De berichtgevingen hierover besloegen soms zelfs hele voorpagina's. Klassiek liberale kranten zoals Het Algemeen Handelsblad gaven een minder uitgesproken beeld van de festiviteiten dan de destijds recentelijk opgezette links liberale kranten zoals Het Vaderland en het Nieuws van den Dag.¹³¹ De conservatief liberalen wilden met een feitelijke verslaggeving van de gebeurtenissen een zo breed mogelijk publiek bereiken. Zo probeerden zij een eenheid in de Nederlandse natie te bewerkstelligen. De links liberalen namen een duidelijker standpunt in en gaven daarmee een meer uitgesproken verslag van de gebeurtenissen en een positiever beeld van Lumey.

In Amsterdam waren verschillende kleine festiviteiten, optochten door de stad en een vuurwerkshow georganiseerd.¹³² Het personage van Lumey werd nauw betrokken bij de herdenking. Hij had een prominente plek in een gondeltocht door de stadsgrachten. In de voorste boten bevonden zich de schilden van de verschillende Hollandse steden die bevrijd waren in 1572 en schilden van adellijke geuzen. De attributen van Lumey onderscheidden zich, volgens Het Algemeen Handelsblad, in pracht van alle anderen.¹³³

In de links liberale kranten werd de admiraal geprezen om zijn directe en doortastende aanpak van zaken. Deze mentaliteit van Lumey had het volk de moed gegeven in Opstand te komen tegen de wreedheden van Filips en de drang naar vrijheid versterkt. In de krant werd beargumenteerd dat de mensen in de negentiende eeuw een dergelijke instelling misten. Indien deze mentaliteit bewaard was gebleven waren de Nederlandse militairen in de negentiende eeuw sterker geweest. De doortastende aanpak van Lumey werd als een gunstige karaktereigenschap gezien.¹³⁴

Dat dit positieve beeld van Lumey niet door heel Nederland werd gedeeld bleek uit een interessant incident in Amersfoort. In die stad had een lokale drukker tijdens een optocht, blaadjes verspreid met een lied over de geuzen en Lumey.

‘Heb je van den roemvollen strijd wel gehoord
Den strijd van de watergeuzen
Zij vochten als leeuwen en hielden hun woord
Het schenen zoowaar wel reuzen
Lumey! Lumey! Lumey!

---

¹³¹ Te Velde, ‘Van grondwet tot grondwet. Oefenen met parlement, partij en schaalvergroting, 1848-1917’, 120-122.

¹³² ‘Binnenland’, *Het Algemeen Handelsblad* 3 april 1872, 1.

¹³³ *Ibidem*, 1.

¹³⁴ ‘1 April 1872’, *Nieuws van den Dag, Kleine Courant*, 2 april 1872, 1.

Een held was hij,
Zijn daden leven voort.
Hij heeft ontsloten de Brielsche poort.¹³⁵

Amersfoort was met dank aan deze drukker, de enige stad in Nederland waar Lumey en de geuzen op 1 april 1872 in het openbaar zo duidelijk naar voren kwamen als helden. In Amsterdam was tijdens een optocht de aandacht gevestigd op het wapen van Lumey, maar dit was niet zo provocerend als dit lied. Dit lied had tot gevolg dat Amersfoort de enige stad in het midden en noorden van Nederland was, waar rellen en ongeregelde uitbraken op 1 april 1872.¹³⁶ De onrust was ook duidelijk merkbaar op het platteland, waar protestantse en katholieke dorpen elkaar afwisselden. Protestantse jongeren liepen de dorpen af om mensen aan te sporen Oranje versierselen te dragen. Indien katholieke bewoners hier geen gehoor aan gaven, kon de situatie uit de hand lopen.¹³⁷ De perceptie van de geuzen en Lumey als helden werd door het liberaal-protestantse deel van de bevolking gesteund, maar er was vanuit katholieke hoek ook duidelijk weerstand tegen.

Het is opmerkelijk hoe weinig de liberale media in het algemeen berichtten over Lumeys gewelddadige acties tijdens de Opstand. Lumey was voornamelijk vanuit de links liberale hoek, duidelijk aanwezig tijdens de herdenking en zijn weergave was positief. Hetzelfde gold voor de geuzen. De feesten waren een eerbetoon aan de geuzen en werden beschreven als: 'Een vreugdebetoon over de wraakoefening en de wederopstanding van een vertrappt volk'.¹³⁸ De geuzen waren de bringers van de vrijheid en onderdeel van Oranjes strijdkrachten.¹³⁹ In deze context werd vaak naar Oranje verwezen als geuzenprins of prins van het geuzenvolk.¹⁴⁰ Dit gaf de illusie dat de geuzen op bevel van Oranje handelden. Dit was uiteraard een geromantiseerde voorstelling van de feiten.¹⁴¹ De spanning tussen het bevel van Oranje en Lumey over de geuzen, en later over het stadhouderschap, werd niet genoemd. Dit is opvallend, want de relatie tussen Lumey en Oranje verslechterde snel na de aankomst van de prins in de Nederlanden, waardoor Lumey uiteindelijk uit de gratie viel.¹⁴²

Met de herdenking kwam niet alleen een duidelijk beeld van Lumey, de geuzen en Oranje naar voren. De conservatieve liberale pers benadrukte duidelijk de bevrijding die werd gevierd tijdens de herdenking.¹⁴³ Het wapperen van de geuzenvlag op 1 april 1572 in Den Briel, was een

¹³⁵ '1 April 1572-1872 Het feest der vrijheid te Amersfoort', *Amersfoortse Courant* 5 april 1872, 1.

¹³⁶ Groot, 'De strijd rond Alva's bril', 174.

¹³⁷ Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten', 180-181.

¹³⁸ V. K. 'Het Geuzenfeest', *De Locomotief Nieuws-, Handels- en Advertentie-Blad* 3 april 1872, 1.

¹³⁹ W.G. 'De Feestviering te Brielle op 1 April 1872', *Nieuws van de Dag, Kleine Courant*, 3 april 1872, 1-2.

¹⁴⁰ Ibidem, 1-2.

¹⁴¹ De Meij, *De Watergeuzen En De Nederlanden*, 71.

¹⁴² Swart, *Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584*, 53-54.

¹⁴³ De Jong, 'De som van de delen?', 167-168.

veel gebruikt symbool om de vrijheid weer te geven.¹⁴⁴ Overal werd gesproken over de bevrijding van het vaderland en het belang om dit te herdenken. Met de komst van Willem de Zwijger als brenger van de vrijheid, werd een directe link gelegd tussen Oranje en Willem III. Met de verovering op Den Briel begon het bewind van de Oranjes en de bevrijding van Nederland.¹⁴⁵

In het katholieke zuiden van Nederland, werd de bevrijding van Nederland minder uitbundig gevierd dan elders in het land. Ultramontanen hadden zelfs een beeld van Willem van Oranje beklad. De kranten bestempelden deze gelovigen direct als niet-vaderlandslievend en als mensen die de bevochten vrijheid niet waard waren. Hierbij benadrukten de media dat de goede katholieken in Nederland wel de 'verlossing van de Spaanse tirannie en de vestiging van de Nederlandse onafhankelijkheid' vierden.¹⁴⁶ De liberale pers benadrukte duidelijk in de berichtgeving dat de vrijheid gevierd werd en niet de komst en overwinning van het protestantisme. Slechts een enkele keer grepen de conservatief liberalen terug naar religieuze elementen, wanneer ze de situatie van de Opstand beschreven. Bijbelse vergelijkingen werden gebruikt om de context kracht bij te zetten. Hierbij werd de bevrijding van het Spaanse regime gelijkgesteld met de exodus uit Egypte.¹⁴⁷

De protestantse berichtgeving

Artikelen met een protestantse inslag hadden een andere focus dan de liberale berichten. Voornamelijk de antirevolutionaire en orthodox-protestanten waren actief tijdens de herdenking en publiceerden diverse artikelen over het ontstaan van een calvinistisch Nederland tijdens de Opstand.¹⁴⁸ Hoofdrospelers vanuit dit perspectief waren de geuzen, Oranje en Treslong. Lumey werd nauwelijks betrokken bij de herdenking. Daarnaast werd zijn rol in de Opstand nauwelijks genoemd. Indien dat wel gebeurde dan werd Lumey neergezet als een wreed man.¹⁴⁹ Treslong en Oranje waren volgens deze berichtgevingen de leiders en helden van de Opstand. Treslong werd in alle artikelen genoemd en uitgebreid beschreven, voornamelijk wanneer artikelen zich toespitsten op de historische gebeurtenis op 1 april 1572. Treslong was de Briellenaar die het idee van de inname had geopperd en gerealiseerd en later de stad had gered van plundering door Lumey.¹⁵⁰ Met een dergelijke beschrijving was een positief beeld van Lumey niet mogelijk. Evenals in de wetenschap werden de geuzen en Lumey neergezet als aanstichters van het geweld.

De geuzen waren duidelijk aanwezig in de berichtgeving van de herdenking. Daarnaast speelden ze voor de orthodox-protestanten ook een belangrijke rol in de Opstand zelf. Het waren

---

¹⁴⁴ '1 April 1572-1872 Het feest der vrijheid te Amersfoort', 1.

¹⁴⁵ 'Binnenland', *Het Algemeen Handelsblad* 3 april 1872, 1.

¹⁴⁶ Ibidem, 1.

¹⁴⁷ Ibidem, 1.

¹⁴⁸ Groot, 'Vlaggen in de top en stenen door de ruiten', 200.

¹⁴⁹ *De Standaard* 1 april 1872, 1-2.

¹⁵⁰ 'Binnenland', *De Standaard* 5 april 1872, 1-2.

dappere en moedige mannen.¹⁵¹ De drang naar vrijheid werd gevoed door wreedheden van Filips en Alva. De wetenschappelijke rechtvaardiging voor het gewelddadige gedrag van de geuzen werd overgenomen door de antirevolutionairen en de orthodox-protestantse pers. De pers benadrukte de gruwelijkheden die het volk had moeten ondergaan. De Nederlanden werden geteisterd door de Bloedraad en de tiende penning. Het volk werd mishandeld en verminkt onder het Spaanse regime.¹⁵² De geuzen waren de redders van het vaderland, de echte Bataven.¹⁵³

Net als bij de conservatief liberalen was ook in de antirevolutionaire en de orthodox-protestantse berichtgeving Willem van Oranje tijdens deze viering de grote held. De vader des vaderlands stond centraal, voor zijn rivaal was geen plaats. Omdat de geuzen als geheel nooit een dergelijke bedreiging hadden gevormd voor de positie van de prins, konden zij wel worden opgenomen in de festiviteiten als redders van het vaderland en veroveraars van Den Briel. Hierbij werd benadrukt dat de geuzen onderdeel waren van het leger van de prins. Door de positie van Treslong te vergroten leek het alsof hij de eigenlijke leider was van de geuzen, in plaats van Lumey.

De conservatief liberalen hadden de nadruk gelegd op Oranje, als de bevrijder van Nederland. In de protestantse pers werd hier nog een godsdienstig element aan toegevoegd. Voorzienigheid speelde een belangrijke rol in verschillende protestantse artikelen. God had de geuzen geholpen Den Briel te veroveren, terwijl dit niet hun plan was geweest. Door Gods hulp was Nederland daarmee bekeerd tot het protestantisme.¹⁵⁴ Deze redenering negeerde daarmee de meerderheid van de bevolking die in de zestiende eeuw nog katholiek was. De pers legde ook een duidelijk verband tussen God en Oranje. Samen hadden zij het vaderland bevrijd van de Spaanse tirannie en het katholicisme. Deze nadruk op de bevrijding van het katholicisme ontbrak volledig bij de conservatief liberale berichtgeving van de herdenking. Evenals bij de conservatief liberalen trokken de protestanten ook een directe link naar de negentiende eeuw. Koning Willem III bevorderde evenals Willem de Zwijger het protestantisme en de welvaart met Gods hulp.¹⁵⁵

De liberale en protestantse pers gaven beiden een gunstig beeld ten opzichte van Oranje en de geuzen. Beiden waren helden en dappere strijders van het vaderland. De geuzen waren echter de ruwe helden. Waar de liberalen Lumey direct en indirect erkenden als held of belangrijk persoon in de Opstand, was hij voor de protestanten een wrede admiraal. Lumey werd als enige verantwoordelijk gehouden voor de gewelddadigheden van de geuzen. De bevrijding kwam in beide groepen ook duidelijk naar voren, maar de antirevolutionairen en de orthodox-protestanten voegden toch de bevrijding van het katholicisme toe aan de herdenking.

---

¹⁵¹ Groot, 'De strijd rond Alva's bril', 174.

¹⁵² *De Standaard* 1 april 1872, 1-2.

¹⁵³ 'Binnenland', *De Standaard* 5 april 1872, 1-2.

¹⁵⁴ *Ibidem*, 1-2.

¹⁵⁵ *De Standaard* 1 april 1872, 1-2.

De reactie van de katholieken

De herdenking vond plaats binnen een liberaal-protestantse meerderheidscultuur, die weinig ruimte liet voor anders denkende Nederlanders om het jubileum van Den Briel op een andere wijze of niet te herdenken.¹⁵⁶ De katholieke kranten besteedden rond 1 april weinig aandacht aan de herdenking. De katholieke krant De Tijd oordeelde enkel dat de herdenking neutraal genoeg was om aan deel te nemen, indien de katholieken in Nederland daar behoefte aan hadden. Katholieke intellectuelen debatteerden over de gebeurtenissen in 1572 en de rol van de geuzen, Lumey en Oranje. De ultramontanen hielden zich afzijdig van de viering nadat de katholieke kerk een duidelijk anti-liberale koers had ingeslagen na 1860 en dus niet wilden deelnemen aan deze liberale herdenking.¹⁵⁷

Wat was de reactie van de katholieken op al deze commotie rond 1 april 1872? Het is onwaarschijnlijk dat veel katholieken van harte participeerden in de feestelijkheden. De nadruk op de bevrijding van het Spaanse regime in plaats van het katholicisme, leek nog lang niet overal de boventoon te voeren. Daarom negeerden de katholieken in de zuidelijke provincies de festiviteiten.¹⁵⁸ Dit kon gemakkelijk in het zuiden van Nederland, daar waren immers veel katholieken en weinig protestanten. In het Noorden was het een omgekeerde situatie. Door het gebrek aan katholieken verliepen de festiviteiten daar ook probleemloos.¹⁵⁹ In de kleine dorpen in het midden van het land vond een aantal confrontaties plaats tussen katholieken en protestanten. In de steden werd het seculiere karakter van de feesten duidelijk uitgedragen, wat ongeregelheden tussen religieuze groeperingen minimaliseerde. In de dorpen werd deze nadruk op een seculiere viering minder benadrukt. Daarnaast waren de mensen in de dorpen vaak traditioneler ingesteld. De feestelijkheden in de dorpen hadden een sterker religieus karakter, dat tot ongeregelheden konden leiden. Dit gebeurde voornamelijk wanneer protestantse jongeren de katholieken in de buurt terroriseerden om hun oranjegezindheid ten toon te spreiden.¹⁶⁰

Het merendeel van de katholieken besteedde weinig aandacht aan de herdenking. Het katholieke dagblad De Tijd, noemde de herdenking in nauwelijks. Ook katholieke publicaties over de viering waren schaars, voornamelijk wanneer ze worden vergeleken met de overdaad aan protestantse artikelen. De katholieken leken zich op bijna alle vlakken afzijdig te houden van de viering. Hierdoor is er ook nauwelijks een analyse mogelijk van Lumey, de geuzen of Oranje, behalve op basis van het gedocumenteerde intellectuele debat. De schrijver Alberdink Thijm was

---

¹⁵⁶ Groot, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten', 200.

¹⁵⁷ Ibidem, 180.

¹⁵⁸ Groot, 'De strijd rond Alva's bril', 173.

¹⁵⁹ Ibidem, 173-174.

¹⁶⁰ Ibidem, 173 -175.

gefrustreerd over de onwetendheid, onjuistheid en stereotypering van de herdenking.¹⁶¹ Volgens het Briels comité vierde men de staatkundige vrijheid, het zelfstandig volksbestaan en het bestaan van het regerend vorstenhuis.¹⁶² Thijm beargumenteerde dat de katholieke Nederlanders tussen 1572 en 1872 niet in vrijheid leefden. De afwezigheid van godsdienstvrijheid was een belemmering in het protestantse Nederland. Om deze reden was er ook geen sprake van staatkundige vrijheid. De katholieken waren immers niet vrij en daarom kon er geen sprake zijn van een volksbestaan. Tot slot was het vieren van 300 jaar vorstendom ook niet mogelijk, omdat de Oranjes pas sinds het begin van de negentiende eeuw monarchen waren.¹⁶³ Thijm haalde de fundering onder de herdenking vandaan en beargumenteerde dat katholieken hier niet aan deel hoefden te nemen. Toch bleek dat niet alle katholieken deze mening deelden. Amsterdamse katholieken waren op 1 april 1872 bereid om wat logica en gezond verstand op te offeren en deel te nemen aan de festiviteiten in de stad.¹⁶⁴

De liberale historicus Van Vloten beargumenteerde dat de voorgestelde tweedeling van de maatschappij, zoals weergegeven door Thijm, niet te wijten was aan het protestantsisme. Het katholieke Spaanse regime was de oorzaak. Het wrede regime van de katholieke koning Filips II en zijn meedogenloze bevelhebber Alva, was de oorzaak dat de Nederlander zich bekeerde tot het protestantisme. Door de associatie met het Spaanse regime werden deze mensen vijandig tegen de katholieke godsdienst als zodanig. Deze breuk in de samenleving was moeilijk te helen na de Opstand.¹⁶⁵ Van Vloten was van mening dat deze breuk geheeld was en zag daarom niet in waarom de katholieke bevolking niet zou participeren in de feestelijkheden.

De viering in Den Briel

Het middelpunt van alle aandacht op 1 april 1872 was uiteraard Den Briel. Behalve de gebruikelijke optochten en muziekkorpsen had de stad ook een feestlokaal gebouwd, een grote publieke voorstelling en speciale volksspelen georganiseerd.¹⁶⁶ Het hoogtepunt van de dag was het bezoek van koning Willem III. Hij startte de bouw van enkele monumenten en gebouwen die de bewoners van Den Briel langdurig aan de geuzen zouden herinneren.¹⁶⁷ De gebruikelijke viering wordt voor dit onderdeel van het onderzoek buiten beschouwing gelaten. Optochten en vuurwerk vonden overal in Nederland plaats. In Den Briel overheerste een mix van de eerder genoemde liberale en

---

¹⁶¹ Alberdingk Thijm, *Wat wil men u wil doen vieren op 1 April?* 5-7.

¹⁶² J.A. Alberdingk Thijm, *De Gedenkdag van 1 April 1572* (Den Haag 1872), 4.

¹⁶³ Ibidem, 6-8.

¹⁶⁴ Alberdingk Thijm, *Wat wil men u wil doen vieren op 1 April?* 5.

¹⁶⁵ J. Van Vloten, *1 April 1572 -1872. Een woord aan de Rooms-Katholieken van Nederland* (Den Haag 1872) 5-6.

¹⁶⁶ *Volledig Officieel Programma der Feestviering op 1 April 1872 te Brielle* (Utrecht 1872) 1.

¹⁶⁷ Ibidem, 2.

protestantse denkbeelden over de viering, de geuzen en hun admiraal. Dit kwam duidelijk naar voren op basis van een drietal bouwwerken die in 1872 werden neergezet in de stad. De viering in Den Briel was slechts één dag, maar op deze manier werden letterlijk de eerste bouwstenen gelegd om de geuzen voor lange tijd te herdenken.

Op 1 april 1872 legde Willem III de eerste steen voor een weeshuis dat de naam geuzengesticht kreeg toegewezen. Het gebouw bevatte een tweetal schilden. Op het eerste schild stond geschreven: 'Hulde aan Z.M. Willem III'. Een logische keuze omdat de koning de eerste steen had gelegd en beschermheer was van het geuzengesticht. De koning benadrukte in zijn toespraak de link die werd gesmeed met zijn beschermheerschap tussen zichzelf en de prins van Oranje. De geuzen en Oranje waren constant terugkerende elementen in de verschillende activiteiten. Tijdens de Opstand stonden de geuzen en Oranje vaak op gespannen voet, maar daar was in 1872 weinig van te merken. De bijdrage van de aanvoerders van de geuzen werd echter niet vergeten.

Het tweede schild bevatte het opschrift 'Hulde aan Lumey, graaf van der Marck en Willem Blois van Treslong en verdere helden van 1 april 1572'.¹⁶⁸ De geuzen werden beschreven als helden. Dit was een weergave van de geuzen die zowel door de liberale als door de protestantse bevolking gedeeld werd en aan populariteit won in 1872. Ook in korte publicaties die werden uitgegeven naar aanleiding van de herdenking, werden de geuzen steeds vaker beschreven als helden. Hierbij bleef de wetenschappelijke rechtvaardiging die de wreedheden van het Spaanse regime benadrukte, om het gewelddadige gedrag van de geuzen te verantwoorden, belangrijk.¹⁶⁹ Net als in de kranten waren ook deze publicaties explicieter in hun beschuldigingen tegen het Spaanse regime. De Spaanse koning had de Nederlanders en de geuzen van hun vrijheden beroofd en onwettige belastingen opgelegd. Deze belastingen, de beruchte penningen, zouden de doodsteek betekenen voor de handel.¹⁷⁰ De mishandelingen ten opzichte van burgers en geuzen was ook explicieter beschreven.¹⁷¹

Een opmerkelijk element van het tweede schild was het opschrift, 'hulde aan Lumey'. Na Motleys onderzoek was het wetenschappelijke beeld wat van Lumey geschetst werd unaniem negatief. Het negatieve beeld dat volgde tijdens de canonisatie van de martelaren van Gorcum deed de reputatie van Lumey ook geen goed. Dit opschrift kwam overeen met het positieve beeld van Lumey in de links liberale kranten. Het opschrift bevatte echter ook antirevolutionaire en orthodox-protestantse elementen. Treslong werd ook duidelijk genoemd en als held beschreven. Deze vermelding was in Den Briel opvallend omdat tijdens de festiviteiten zelf weinig aandacht werd

---

¹⁶⁸ J. Wierma, 'T Geuzengesticht 'Wilhelmus van Nassauen en het jaar 1872' in: *Geuzen-Almanak voor 1875* (Den Briel 1875) 74-87 aldaar 82.

¹⁶⁹ Hofdijk, *Brielles Gedenkdag op Neêrlands derde Jubilee*, 95.

¹⁷⁰ *Waarom wij den 1sten april 1572 Feestelijk Herdenken?* (Arnhem 1872) 3.

¹⁷¹ H.J. Van Lummel, *De Geuzen-Dag* (Utrecht 1872) 33.

geschonken aan de admiraal. De herdenking in Den Briel had een sterk protestants karakter. De nadruk lag op de rol van de geuzen, Oranje en Treslong. Lumey werd, behalve bij het opschrift op het weeshuis, niet genoemd.

Willem III plaatste op 1 april 1872 niet alleen de eerste steen voor een weeshuis, maar ook voor de bouw van een standbeeld, ter nagedachtenis aan de verovering van Den Briel.¹⁷² De vorm van het standbeeld was een interessant discussiepunt. Het originele ontwerp was een geus, maar uiteindelijk werd gekozen voor een waternimf.¹⁷³ De discussie rondom het monument maakte duidelijk dat de status van de geuzen nog altijd controversieel was. Het bouwen van een standbeeld van een geus stuitte op veel weerstand, ondanks de heldenstatus die ze verworven leken te hebben in de liberale en protestantse kringen. Wie precies tegen de bouw van het standbeeld van een geus was, blijft onduidelijk. Het artikel refereerde naar ‘anders denkenden’, waarmee ze waarschijnlijk de katholieke bevolking bedoelden.¹⁷⁴ Tot slot werd in 1872 ook begonnen met de bouw van de geuzenkerk in Den Briel. Over de bouw en de ingebruikname van deze kerk is weinig bekend en weinig over gepubliceerd in 1872. De kerk staat echter nog altijd in Den Briel en de naam is zeker opvallend te noemen. Een kerk die naar de geuzen werd vernoemd, paste in de toenemende religieuze focus die ontstond na de viering op 1 april.

De herdenking in 1872 benadrukte het beeld van de dappere geuzen die het vaderland bevrijdden van het Spaanse regime. Hierbij werd relatief weinig aandacht besteed aan de bevrijding van het katholicisme.¹⁷⁵ De artikelen die *na* de viering van Den Briel verschenen waren duidelijk beïnvloed door de antirevolutionaire en orthodox-protestantse pers. Na de herdenking werd de opmars van het protestantisme benadrukt na 1572. Er werd beargumenteerd dat God de inname mogelijk had gemaakt omdat de prins en de geuzen zich tot het juiste geloof hadden bekeerd.¹⁷⁶ Ook de Bijbelse vergelijkingen namen toe. De jaren voor de Opstand werden vergeleken met de jaren van de Bijbelse slavernij in Egypte.¹⁷⁷

Lumey en de geuzen verankerd in het nationaal geheugen?

De uitgebreide viering in 1872, kan voor de geuzen worden gezien als een eerste stap naar een nationale herwaardering. In de jaren voorafgaand aan de viering hadden ze een herleving doorgemaakt in de wetenschappelijke kringen en ook bij de katholieken. Met de herdenking was dit proces afgerond. De viering zelf, de publicaties naderhand en de bouwwerken en monumenten waar hun naam op prijken zorgden in 1872 voor bekendheid bij het volk. De geuzen waren de helden

¹⁷² ‘Binnenland’, *Het Algemeen Handelsblad* 3 april 1872, 1.

¹⁷³ J.E. Banck, *De Brielsche Waternimf en de Aesthetiek* (Den Haag 1872) 1-9.

¹⁷⁴ Banck, *De Brielsche Waternimf en de Aesthetiek*, 8.

¹⁷⁵ *Volledig Officieel Programma der Feestviering op 1 April 1872 te Brielle*, 2.

¹⁷⁶ Van Lummel, *De Geuzen-Dag*, 9-11.

¹⁷⁷ Wierma, ‘T Geuzengesticht ‘Wilhelmus van Nassauen en het jaar 1872’, 75.

van 1872. Hun reputatie bleef omstreden, maar er was een verklaring voor hun gewelddadig gedrag. Voor Lumey lag het ingewikkelder. Hij werd beschreven als dapper bevelhebber door de links liberale pers, maar de antirevolutionairen, de orthodox-protestanten en de katholieke publicaties spraken weinig over de admiraal. Wanneer hij door deze groeperingen werd genoemd, dan was het negatief en werd hij verantwoordelijk gehouden voor het gedrag van de geuzen. Ook zijn associatie met de martelaren en zijn slechte relatie met Oranje bemoeilijkte zijn positie als held.

De herleving van Lumey was nog niet geheel afgerond. Onder de liberalen kon van een herleving worden gesproken van Lumey. Dit gold in mindere mate voor de katholieken en zelfs nauwelijks voor de protestanten, die Lumey voornamelijk negeerden. Voor dit onderzoek zal daarom in het volgende hoofdstuk een analyse worden gemaakt van de verschillende visies van Lumey en de geuzen, in publicaties met verschillende politieke en religieuze achtergronden. Op basis hiervan kan worden bepaald, welk perspectief doorslaggevend werd in de negentiende eeuw en hoe Lumey daarin werd afgebeeld. Aan de hand van dat hoofdstuk kan worden vastgesteld of er sprake was van een herleving of een herwaardering van Lumey aan het einde van de negentiende eeuw.

Hoofdstuk 4

Het beeld van de geuzen en Lumey, 1872 – 1900.

De geuzen zijn in de voorgaande hoofdstukken op verschillende manieren weergegeven. Ze werden afgebeeld als losbandige vrijbuiters, priestermoordenaars, geloofshelden of vrijheidsstrijders. De liberaal-wetenschappelijke academici karakteriseerden de geuzen tot 1865 als vrijheidsstrijders. Na aanleiding van de publicaties van Motley en Fruin werd de visie van de losbandige vrijbouter dominant. Lumey werd daarbij afgebeeld als de woeste admiraal van de geuzen. Rond de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum kwam het beeld van de geuzen als priestermoordenaars naar voren. Lumey werd hierbij afgebeeld als een wreed monster, dat vooral priesters martelde en kerken plunderde. Met de nationale herdenking van Den Briel in 1872 transformeerden de geuzen volgens de liberale visie naar vrijheidsstrijders. De protestanten benadrukten het imago van de geuzen als geloofshelden. Lumey werd hierbij verantwoordelijk gehouden voor de wreedste acties van de geuzen. Dit had bij de antirevolutionaire en orthodox-protestantse visie tot gevolg dat Lumey wederom werd afgeschilderd als boeman. Voornamelijk in de links liberale beschrijving werd Lumey, evenals de geuzen, geprezen voor zijn rol in de Opstand. Dit was echter uitzonderlijk. In dit hoofdstuk zullen de verschillende imago's van de geuzen en Lumey worden geanalyseerd tussen 1872 en 1900. Welk beeld sprak het meeste aan in deze tijd? Bleef een discrepantie aanwezig tussen de verschillende weergaven van de geuzen en Lumey en waar kwam dit vandaan?

De geuzen als vrijheidsstrijders

Het imago van de geus als vrijheidsstrijder kwam tussen 1872-1900 het meest voor. Dit beeld kwam naar voren in kranten, wetenschappelijk onderzoek, artikelen uit verschillende tijdschriften en andere publicaties die voor een breed protestants liberaal publiek geschikt waren. Heruitgaven van geuzenliederen en korte publicaties met een educatief doel over de geuzen waren ook talrijk. Op basis van deze verscheidenheid aan bronnen, kwam de geus als vrijheidsstrijder duidelijk naar voren. Het imago van de vrijheidsstrijder was nauw verwant met de weergave van de geus als geloofsheld. De liberale en protestantse visie smolten deels samen in de jaren na de herdenking in Den Briel. De conservatieve liberalen en conservatieve antirevolutionairen werkten in de jaren na 1880 steeds meer samen¹⁷⁸ en symphatiseerden met het neutralere beeld van de geus als vrijheidsstrijder. De andere tak van de antirevolutionaire partij, geleid door Abraham Kuyper,

---

¹⁷⁸ De Jong, 'De som van de delen?', 167-169.

verbond zich met de orthodoxe protestanten.¹⁷⁹ Zij propageerde het beeld van de geus als geloofsheld. Ondanks de politieke verschillen tussen de partijen, hadden de twee verschillende visies op de geuzen nog duidelijke overlappingsen. In deze analyse zal echter de geus als vrijheidsstrijder centraal staan.

In deze periode werden dichtbundels en wetenschappelijke publicaties over de Opstand opnieuw uitgegeven. In sommige gevallen werden zelf speciale volksuitgaves gemaakt van publicaties die meer dan honderd jaar eerder geschreven waren.¹⁸⁰ In al deze publicaties stond de geus als vrijheidsstrijder centraal. Dit gold voornamelijk voor heruitgaven van de geuzenliederen. Deze werden op grote schaal gepubliceerd en soms zelfs in bundels samengevat en geanalyseerd.¹⁸¹ Publicaties waren divers. Zoals de opera 'De Watergeuzen', geschreven door Johan Been. Ook in kranten waren de geuzen een regelmatig terugkerend onderwerp. In de kranten werd echter, in tegenstelling tot de geuzenliederen, weinig over Lumey geschreven.¹⁸²

Het beeld van de geus als vrijheidsstrijder bevatte enkele belangrijke stereotyperingen over de Opstand. De rol van Oranje tijdens de Opstand werd nog altijd benadrukt. De prins had samen met de geuzen het vaderland bevrijd.¹⁸³ Menigmaal werd de vloot van de watergeuzen beschreven als 'de vloot van de prins van Oranje'. Deze vloot stond onder aanvoering van Lumey.¹⁸⁴ Treslong werd regelmatig afgebeeld als een van de belangrijkste leiders wanneer de geuzen werden neergezet als vrijheidsstrijders. Deze nadruk op Treslong, was een duidelijke beïnvloeding van de protestantse visie. Treslong werd gekarakteriseerd als het voorbeeld voor de geuzen. Hij had een goede reputatie die de weergave van de geuzen als vrijheidsstrijders kon versterken. Dit in tegenstelling tot de gewelddadige reputatie van Lumey.¹⁸⁵ Daarnaast werd de gewelddadige context van de Opstand nog altijd benadrukt. De tiende penning en de wreedheden van het Spaanse regime, stonden hierbij centraal.¹⁸⁶ Dit argument werd ook na 1872 gebruikt om de daden van de geuzen te rechtvaardigen en hun vrijheidsstrijd te legitimeren.

De geuzen waren dappere mannen of waterleeuwen,¹⁸⁷ die sterk benadeeld of mishandeld waren door de Spanjaarden. Het verlies van neuzen en oren van geuzen was een veel voorkomend element in de teksten.¹⁸⁸ Deze vrije burgers en avonturiers vochten dapper voor de bevrijding van

---

¹⁷⁹ Dirk Jan Wolffram, 'Schikken en inschikken. Plaatselijke elites in tijden van verzuiling 1850-1920', in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 80-102, aldaar 88.

¹⁸⁰ Onno Zvier van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje 1572* (Schiedam 1875).

¹⁸¹ Charles Boissevain, 'Geuzenliederen.' in: *De Gids*. Jaargang 36 (1872).

¹⁸² 'Uit het Feestvierende Brielle', *Het Nieuws van de Dag Kleine Courant* 12 september 1873, 2.

¹⁸³ J.H.Been, *De watergeuzen, ontwerp voor een Nederlandse Opera* (Den Briel 1896) 314.

¹⁸⁴ Van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje*, 2.

¹⁸⁵ Ibidem, 2-3.

¹⁸⁶ Ibidem, xxxv.

¹⁸⁷ Boissevain, 'Geuzenliederen.' 125.

¹⁸⁸ Ibidem, 132.

hun vaderland.¹⁸⁹ Plunderingen werden nauwelijks genoemd. Deze karakterisering van de geuzen was al in de achttiende eeuw gegeven, maar was tot het einde van de negentiende eeuw weinig genoemd. Onno Zwier van Haren had in 1776 al beschreven hoe de dappere geuzen Den Briel hadden bevrijd. Zijn publicatie was aan het einde van de negentiende eeuw weer in belangstelling gekomen en werd in 1875 herdrukt. Van Haren beargumenteerde dat de geuzen Den Briel plichtsgetrouw en op dappere wijze verdedigd hadden,¹⁹⁰ waarna ze zich verspreidden over Zuid-Holland en Zeeland. In verschillende steden in die provincies hielpen de geuzen bij het ‘afwerpen van het Spaanse juk’.¹⁹¹ Een mooie beschrijving van de geuzen als vrijheidsstrijders kwam van Johan Been, bij de onthulling van het standbeeld ‘De Waternimf’ in 1873. ‘De onthulling van het monument te Brielle is een Vrijheidsfeest geweest waarbij het hart van ieder denkenden vaderlander dankbaar klopte voor de zegening ons uit der Geuzen stoute daad geboren’.¹⁹² Het verhaal van de watergeuzen die streden voor de vrijheid leefde onder de protestants liberale bevolking. Maar wat was rol van Lumey in deze visie?¹⁹³

Het beeld van Lumey stond in sterk contrast met dat van de geuzen. De admiraal werd oppervlakkig of niet genoemd in teksten. Hij was de admiraal van de geuzen, aangesteld door de prins. Op specifieke plunderingen of gewelddadigheden werd niet ingegaan. In de heruitgaven van geuzenliederen kwam het meest uitgesproken beeld van Lumey naar voren. Ook uit deze publicaties bleek dat een beschrijving van de admiraal lastig was. Zijn verovering van Den Briel was een moedige actie. Het was de eerste stap in de bevrijding van Nederland, in een tijd van grote nood. Tegelijkertijd was Lumey ontembaar. Zijn betrokkenheid bij verschillende oorlogsmisdrijven stond zijn status als held in de weg.¹⁹⁴ Ook zijn voornemen om Den Briel weer te verlaten werd hem sterk aangerekend. Hiermee zou Nederland immers weer zijn vrijheid verliezen.¹⁹⁵

Lumey paste niet binnen de beschrijving van vrijheidsstrijder. Hierbij werden niet alleen zijn daden bekritiseerd, maar ook zijn motieven om deel te nemen aan de Opstand. Wraak en bloeddorst waren veel genoemde beweegredenen voor Lumey. Dit stond in scherp contrast met de drijfveer van Oranje, bij wie visie en opofferingsgezindheid centraal stonden. Lumeys wreedheid in het algemeen en tegen de katholieke kerk in het bijzonder, maakte zijn persoon moeilijk te verbinden met het beeld van een vrijheidsstrijder.¹⁹⁶ In enkele liederen werd zijn dapperheid genoemd, maar een tekst over Lumey was altijd dubbelzinnig, nooit volledig positief. Hij was een woeste krijgsman, die de

¹⁸⁹ *Oorzaken van den Tachtigjarige Oorlog met Spanje en de Inneming van Den Briel* (Amsterdam 1870) 4.

¹⁹⁰ Van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje*, 47.

¹⁹¹ ‘Binnenland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 21 juli 1898, 2.

¹⁹² ‘Uit het Feestvierende Brielle’, 2.

¹⁹³ *Oorzaken van den Tachtigjarige Oorlog met Spanje en de Inneming van Den Briel*, 1-4.

¹⁹⁴ Van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje*, 11.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 42-43.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 1-20.

moord op zijn broeders in Brussel wilde wreken. Dat was de oorzaak dat hij met de geuzen de Nederlanden wilde bevrijden van de Spanjaarden. De geuzen zouden hem overal volgen, tot de in de voorstad van de hel.¹⁹⁷ Deze beschrijving impliceert dat Lumey dappere voornemens had, maar toch klinkt het luguber. Het was zeker geen heldentocht die werd beschreven. Lumey was zowel dapper als woest en wreed.¹⁹⁸ Johan Been gaf hier een mooie beschrijving van in zijn opera over de watergeuzen.

‘Noem mij Lumey een man des bloeds,
van moord en van geweld...
mijn ridder, mijn heer,
mijn uitverkoren held!’¹⁹⁹

Dergelijke beschrijvingen van Lumey werden voornamelijk vastgelegd in heruitgaven van geuzenliederen. In de kranten kwam hij slechts sporadisch en oppervlakkig in het nieuws. De meest voorkomende berichten waren vermeldingen van zijn historische persoon, die aanwezig was in optochten om de Opstand te herdenken.²⁰⁰ Tijdens sommige tochten was Lumey afwezig, terwijl andere geuzenkapiteins wel aanwezig waren. Haarlem was hierbij een uitzondering. Deze stad had voor optochten zelfs een speciale Lumey-afdeling.²⁰¹

Het beeld van de geus als vrijheidsstrijder won aan populariteit, waarbij een gezamenlijk protestants liberaal ideaalbeeld was ontstaan. De liberalen hadden grotendeels afstand genomen van hun gunstige visie van Lumey. Het is mogelijk dat zowel de conservatieve als de links liberalen zich realiseerden dat dit perspectief weinig navolging vond onder de bevolking. De antirevolutionaire en orthodox-protestanten hadden de betrokkenheid van Treslong vergroot en benadrukten niet enkel de bevrijding, maar ook de religieuze vrijheid. Wat ontstond was een geromantiseerd beeld van de werkelijkheid, waarin de plunderingen en verminkingen die de geuzen op hun geweten hadden achterwege werden gelaten. Lumey leek hier deels als zondebok te dienen. Zijn naam werd nog altijd in verband gebracht met bloedvergieten, plunderingen en onteren van katholieke heiligdommen. Geuzenliederen waren het meest expliciet over Lumey, maar nooit volmondig positief.

---

¹⁹⁷ Van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje*, 18-19.

¹⁹⁸ Ibidem, 20-32.

¹⁹⁹ Been, *De watergeuzen, ontwerp voor een Nederlandse Opera*, 312.

²⁰⁰ ‘Delftsche Studentenfeesten’ *Nieuws van de Dag* 13 juli 1898, 13.

‘Aprilfeesten’ *Algemeen Handelsblad* 6 april 1887, 1.

²⁰¹ ‘Binnenland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 1 juni 1898, 2.

De geuzen als geloofshelden.

Binnen de orthodox-protestantse en de niet conservatieve antirevolutionaire stroming nam het imago van de geus als geloofsheld toe in populariteit. Boekjes, tijdschriften, heruitgaven van geuzenliederen en kranten bevatten allemaal elementen van geuzen die streden voor het geloof. Het ‘doorbreken van den Calvinistische geest’ werd in dergelijke publicaties sterk benadrukt.²⁰² Evenals de katholieke godsdienst onder het Spaanse regime. Had deze andere context echter ook consequenties voor de weergave van Lumey?

De context gericht op geloof was tweeledig. Sommige kranten zoals de antirevolutionaire De Standaard schetsten de geuzen als dappere helden omdat zij de vrijheid van geweten tot stand hadden gebracht. Hierbij werd uiteraard benadrukt dat het calvinisme de juiste keuze was voor het geweten.²⁰³ Anderzijds benadrukten orthodox-protestantse schoolboekjes de bevrijding van Nederland van de katholieke tirannie. Hierin werd betoogd dat de Spanjaarden de calvinistische Nederlanders op grote schaal vervolgden. Filips II werd als verantwoordelijke voor Alva’s daden gezien. Filips was de wrede katholieke Spaanse vorst die de Nederlanden tegen elke prijs katholiek wilde houden.²⁰⁴

De geuzen waren gezonden door God, om Nederland te bevrijden. Ondanks een uitgebreide context, werd de rol van de geuzen in deze publicaties korter besproken dan wanneer zij als vrijheidsstrijders werden neergezet. De beschrijving van de geuzen was bijna gelijk, maar was meer gericht op de strijd tegen de katholieke kerk, dan tegen de tirannie. Geuzen werden beschreven als fiere en edele geloofshelden. Zij predikten het woord Gods, wat ook de leus van de Opstand was.²⁰⁵ Deze dappere mannen waagden hun leven voor het ontstaan van het vaderland en vochten tegen het katholieke geloof en de paus. De focus lag op de valse leer en de verkoop van aflaten. Dit vertegenwoordigde voor de geuzen de corruptie en dwaling binnen het katholieke geloof. Ook in deze context was er een verband tussen de geuzen en de prins. Samen brachten zij vrijheid van geweten en godsdienst.²⁰⁶ Hierbij stond de opofferingsgezindheid van Oranje centraal. Hij wist met Gods hulp Nederland te bevrijden. Deze visie werd voornamelijk uitgedragen in geuzenliederen.

‘Vive le Geus, wilt Christelick leven,

Vive le Geus, hout fraeyen moet:

Vive le Geus, Godt hoed u voor sneven,

---

²⁰² *Gedenkboek. Opgedragen door het Feestcomité aan Prof. Dr. A. Kuyper, bij zijn vijf en twintigjarig jubileum als hoofdredacteur van “De Standaard”* (Amsterdam 1897) 13.

²⁰³ Ibidem, 13-14.

²⁰⁴ H. Graafland, *1 April 1872 voor kinderen* (Rotterdam 1872) 2-6.

²⁰⁵ Boissevain, ‘Geuzenliederen’, 146.

²⁰⁶ Ibidem, 139-140.

Deze uitgesproken antirevolutionaire visie besteedde, evenals in 1872, weinig aandacht aan Lumey. De heruitgaven van de geuzenliederen vormden hier wederom de uitzondering. Zelfs in de liederen was zijn rol echter beperkt. Het beeld van een woeste man kwam ook hier weer naar voren. Zijn reputatie boezemde iedereen angst in. De tirannie van de Spanjaarden was nog erger, maar het was duidelijk dat Lumey niet de verlossing zou brengen.²⁰⁸ Hij bleef een ‘woeste waal’, die heiligdommen onteerde en zelfs de beenderen van heiligen wilde verbranden om zijn wraak te kunnen uitoefenen.²⁰⁹ Ook hier waren alle bekende (karakter) eigenschappen van Lumey aanwezig. Wraak, vernielzucht, woestheid, bloeddorst, plundering en oneerbiedigheid ten opzichte van alles wat katholiek was. In het algemeen deed men er het stilzwijgen toe, wanneer over het bevel van de geuzen werd gesproken. Dit is opvallend, omdat Lumey voornamelijk tegen de katholieke kerk streed. Mogelijkerwijs werd zijn optreden zelf in deze context door de protestanten als ongepast beschouwd en daarom weinig genoemd.

Deze weergave was op vrijwel alle punten gelijk aan het imago van de geus als vrijheidsstrijder. Lumey werd als een woeste man gezien. Ruimte voor enkele positieve vermeldingen van zijn rol in de Opstand was er niet. Daarnaast bevatte de liberaal protestantse benadering wel steeds vaker religieuze kenmerken. De protestantse beschrijvingen besteedden echter relatief weinig aandacht aan de bevrijding van de Spanjaarden. Beide visies werden echter door elkaar gebruikt, voor zowel het liberale als het protestantse publiek.

De geuzen als vijanden van het katholieke geloof.

Zoals al uit hoofdstuk twee is gebleken hadden de katholieken een geheel andere visie over de Opstand, de geuzen en hun admiraal. Waar de protestanten spraken van de bevrijding van de slavernij en van het geloof, bracht het voor de katholieken pijnlijke herinneringen boven.²¹⁰ De geuzen werden in katholieke kranten, tijdschriften en andere publicaties beschreven als wrede priestermoordenaars. Wanneer geschreven werd over de geuzen ging het altijd om de wreedheden die zij begaan hadden ten opzichte van de katholieke geestelijken en de katholieke kerk. Dit gold in het bijzonder voor de martelaren van Gorcum. Zij werden door de katholieken jaarlijks herdacht rond hun sterfdag. Lumey werd hierbij altijd genoemd als de woeste leider van de wrede geuzen,

---

²⁰⁷ Boissevain, ‘Geuzenliederen’, 140.

²⁰⁸ Van Haren, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje*, 26.

²⁰⁹ Ibidem, 28-29.

²¹⁰ W.J.F. Nuyens, ‘Een Duitsch geschiedschrijver. Over een belangrijk tijdvak der nederlandsche historie’ H.J.A.M. Schaepman en W.J.F. Nuyens, *De Wachter* deel II, (1872) 25-57 aldaar 53-55.

die de katholieke geestelijken martelde en vermoorde.²¹¹

De geuzen en Lumey werden door de katholieken niet alleen in verband gebracht met de martelaren van Gorcum. Tijdens de inname van Roermond werden verschillende katholieke geestelijken gedood. Deze martelaren van Roermond en de dood van Cornelis Musius, werden door de katholieken ook jaarlijks herdacht. Bij een beschrijving van Lumey werd hij vaak in verband gebracht met de martelaren van Gorcum en de dood van Cornelis Musius.²¹² De katholieke krant De Tijd stelde alleen Lumey verantwoordelijk voor de marteldood van de abt. Andere geuzen die participeerden in de marteling, verminking en dood van de abt werden niet genoemd.²¹³

Over de martelaren van Roermond werd zelden iets geschreven vanuit een protestants of liberaal perspectief. Vanuit de katholieke invalshoek werd echter niet alle schuld bij Lumey of de watergeuzen gelegd. Het bloedbad in Roermond vond plaats onder leiding van Oranje in 1572. De Tijd beschreef hoe de soldaten als bloeddronken beulen de kerken van de stad plunderden. Deze vernietiging van katholieke eigendommen werd Oranje nog altijd zwaar aangerekend.²¹⁴ Het beeld van Oranje als bringer van de godsdienstvrijheid werd daarom sterk aangevochten door de katholieken. Na de komst van Oranje waren de katholieken immers niet meer vrij om hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen. Daarnaast werden zij tijdens het begin van de Opstand vervolgd door Lumey en zijn geuzen.²¹⁵

Het katholieke perspectief was duidelijk. De ‘geuzenbende’ werd beschreven als ‘een woest samenraapsel van alle noordelijke landen, zeerovers, vrijbuiters en vogelvrijverklaarden’.²¹⁶ De geuzen werden door de katholieken niet alleen beschreven als wreed, maar ook als onwetend. In de antirevolutionaire bronnen werden de geuzen uiteraard gezien als bringers van de ware godsdienst. In katholieke ogen waren ze traag, onwetend en dom omdat zij de ware religie niet (meer) herkenden.²¹⁷

Lumey was een geschikte bevelhebber voor deze groep ‘barbaren’. Hij was een woesteling met lange haren en een ruige baard, wegens zijn bloed-eed. Hij was volgens de katholieken een schandvlek in de geschiedenis, voor alle betrokken partijen. Hij verergerde de plunderingen en geweldplegingen, die al eerder door de geuzen in gang waren gezet.²¹⁸ Fruin beargumenteerde zelfs dat het enige onderscheid tussen Lumey en Alva was, dat Lumey zijn slachtoffers niet

---

²¹¹ ‘Binnenland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 9 juli 1898, 2.

²¹² R. Fruin, ‘De Annales van Franciscus Dusseldorpius’ (1893) in: Idem, *VG VII* (Den Haag 1903) 266-363 aldaar 319.

²¹³ ‘De Heer Buijs over des Zwijgers Verdraagzaamheid’, *De Tijd* 19 juli 1898, 1.

²¹⁴ ‘Kunst en letteren’, *De Tijd* 19 juli 1898, 2.

²¹⁵ Schaepman en Nuyens, *De Wachter*, 34-53.

²¹⁶ Ibidem, 53.

²¹⁷ J.A. Alberdingk Thijm, *Verspreide Gedichten van J. A. Alberdingk Thijm 1841-1889* (Amsterdam 1894).

²¹⁸ W.J.F. Nuyens, ‘De Watergeuzen’, 199.

verbrandde.²¹⁹ Na zijn aanstelling als admiraal was hij alom berucht bij zowel vriend als vijand.

De geuzen als losbandige vrijbuiters.

De geus als losbandige vrijbouter werd duidelijk geschetst in de wetenschap tussen 1860 en 1869. Het onderzoek naar de geuzen was in de jaren op zijn hoogtepunt. Na 1872 verschenen weinig grote publicaties meer over de geuzen. Historicus Robert Fruin schreef echter nog met regelmaat over de Opstand en de rol van de geuzen. Daarnaast schreef ook literatuurcriticus Conrad Busken Huet een uitgebreid verslag van de Opstand, met een uitgesproken rol daarin voor de geuzen. Met hun beschrijving van de geuzen en Lumey pasten beiden binnen de liberaal-wetenschappelijke traditie.

Huet beargumenteerde dat de geuzen geen geloofshelden of vrijheidsstrijders waren, maar vrijbuiters. Hij betoogde dat er nauwelijks Spaanse schepen waren om te overvallen, dus de geuzen kaapten alleen koopvaardijsschepen. Daarnaast plunderden ze ook enkel van de eigen bevolking, hetzij van de katholieken of de protestanten. Omdat de geuzen hiervoor telkens weer hun leven in de waagschaal legden, kon Huet ze nog zien als een soort van helden.²²⁰ Helaas gaf hij geen enkele informatie over Lumey. Gezien zijn analyse van de geuzen, zal zijn beschrijving van Lumey, indien die geschreven was, niet positief zijn geweest. Waarschijnlijk had Huet bij Lumey dan ook de nadruk gelegd op zijn woeste en wrede gedrag ten opzichte van het Nederlandse volk.

Ook Groen van Prinsterer beschreef in een artikel, dat in 1875 postuum werd uitgegeven, de geuzen als losbandige vrijbuiters of woeste zeelieden.²²¹ In dit artikel waren ook de namen van alle geuzenkapiteins opgenomen, maar de naam van Lumey ontbrak. Hij zou alom worden gehaat om zijn wreedheden. Tegelijkertijd werd Lumey beschreven als één van de raadgevers van Oranje.²²² Fruin's werk bevatte ook dergelijke tegenstrijdigheden, maar dan ten opzichte van de geuzen. Fruin was kritischer dan sommige collega historici tegenover de geuzen. Uitzonderlijk was daarom zijn betoog dat de geuzen niet meer welkom waren in Emden. Fruin beweerde dat de bevolking de geuzen niet meer wilde ontvangen nadat de Spanjaarden hen tot vijanden van het rijk hadden verklaard.²²³ Uit andere bronnen bleek echter dat de geuzen Emden plunderden en daarom niet meer welkom waren.²²⁴ Fruin besteedde ook aandacht aan de plunderingen en martelingen die begaan waren door de geuzen. Deze werden altijd gerechtvaardigd. Het harde Spaanse regime had vijanden gekweekt. De katholieken vertegenwoordigden de Spaanse overheersing en konden daarom

---

²¹⁹ R. Fruin, 'De wederopluiking van het Katholicisme' (1894) in: Idem, *VG deel III* (Den Haag 1901) 249-344 aldaar 266-267.

²²⁰ Fruin, 'De wederopluiking van het Katholicisme', 396.

²²¹ G. Groen van Prinsterer, *Kort overzicht van de Geschiedenis des Vaderlands* (Utrecht 1893) 31.

²²² G. Groen van Prinsterer, *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* (Amsterdam 1875) 7-8.

²²³ R. Fruin, 'Nederland in 1571' (1897) in: Idem, *VG II* (Den Haag 1900) 167-210 aldaar 175.

²²⁴ C. D. Busken Huet, *Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw* (Haarlem 1882) 378-397.

verantwoordelijk worden gehouden.²²⁵ Volgens Fruin waren de geuzen ‘ruwe en ordeloze klanten’, die niet vertrouwd konden worden. De kaperbrieven die de geuzen van Oranje hadden gekregen, gebruikte Fruin als voorbeeld van de onbetrouwbaarheid van de geuzen. De prins had de geuzen kapersrechten verleend zodat een deel van de buitgemaakte schatten in zijn eigen schatkist terecht zou komen. Oranje heeft echter nooit van de opbrengsten van de kaapvaart van de geuzen kunnen profiteren. Dit werd deels toegeschreven aan de onbetrouwbaarheid van de geuzen, maar ook deels aan slecht leiderschap van de twee admirals der geuzen Lumbres en Lumey.²²⁶

Fruin gaf als enige een uitgebreide beschrijving van zowel de geuzen als van Lumey. Fruin richtte zich meer op de relatie tussen Oranje en Lumey dan gebruikelijk was. Dat resulteerde in een uitgebreide beschrijving van de admiraal als een woesteling, een man vol beestachtige woede, een man waar geen enkele katholiek veilig voor was.²²⁷ Hij zou geen enkel gezag erkennen behalve dat van de prins. In werkelijkheid erkende Lumey ook nauwelijks het gezag van Oranje. Toen in 1572 de prins nog niet in het land was, gaf Lumey ook nauwelijks gehoor aan de orders van de Staten en vervolgde priesters en katholieken naar eigen goeddunken.²²⁸ Daarnaast had Lumey zijn commissie als admiraal deels opgedrongen aan de prins en deels zelf bewerkstelligd. Ook hiermee gaf hij aan geen respect te hebben voor het gezag van Oranje.²²⁹ Tot slot werd Lumey indirect beschreven als slecht veldheer. Hij had geen duidelijke strategie voor of na zijn verovering van Den Briel, behalve dat hij de stad weer wilde verlaten. De geuzenvloot werd beschreven als een ongeorganiseerde bende, met Lumey aan het hoofd. De admiraal voer ook enkel in naam van de prins om zijn kaapvaart enige wettigheid bij te zetten.²³⁰

Johan Been bevestigde in zijn artikel de “Brielse Zeenimf” op een satirische wijze deze beschrijving van Lumey en de geuzen. Hierin beschreef hij hoe ‘de heren historici’ beargumenteerden dat iedereen een verkeerd beeld van de geuzen had.²³¹ Dit is een indicatie dat het geromantiseerde imago van de geuzen als vrijheidsstrijder of geloofsheld meer tot de verbeelding van het volk sprak, dan de realistischere weergave van vrijbuiters.

Tussen 1860 en 1870 werden veel onderzoeken gepubliceerd waarin voor de geuzen een belangrijke rol was weggelegd. Tussen 1872 en 1900 veranderde weinig aan de beeldvorming die de jaren ervoor reeds was vastgesteld. De geuzen waren vrijbuiters en Lumey een gewelddadige admiraal. Na de herdenking in Den Briel was de wetenschappelijke interesse voor dit onderwerp

²²⁵ Fruin, ‘De wederopluiking van het Katholicisme’, 266-267.

²²⁶ Fruin, ‘Nederland in 1571’, 178-179.

²²⁷ R. Fruin, ‘Over een brief van den Kardinaal Baronius betreffende het Martelaarschap van Baltazar Gerard’ (1882) in: Idem, *VG VII* (Den Haag 1903) 247-366 aldaar 258, 307.

²²⁸ Fruin, ‘De wederopluiking van het Katholicisme’, 266.

²²⁹ Fruin, ‘De Gorcumsche Martelaren’, 279-290.

²³⁰ Fruin, ‘Nederland in 1571’, 208-209.

²³¹ Joh. H. Been, ‘De strijd om de Brielsche Zeenimf.’ In: *De Gids*. Jaargang 61 (1897) 81.

afgezwakt. De geuzen waren in deze periode populair bij het grote publiek, maar niet in de wetenschap.

De geus als vrijheidsstrijder en geloofsheld stond centraal in de periode tussen 1872 en 1900. Dit was het beeld van de geuzen dat het brede protestantse en liberale volk aansprak. Lumey was hierbij nog altijd de woeste bevelhebber die niet kon ontkomen aan de wreedheden die hij op zijn naam had staan. Waarschijnlijk deels ter compensatie voor de status van de geuzen en deels door de nog altijd hoge populariteit van Oranje. Het is echter opmerkelijk dat ondanks de uiteenlopende beelden van de geuzen, de status van Lumey overal onveranderd leek. Zelf de meer positieve elementen in het liberale beeld van Lumey zwakten af in deze jaren. Lumey stond altijd op zichzelf, als enige altijd negatief. Naar aanleiding van dit hoofdstuk kan worden vastgesteld dat Lumey een herleving had doorgemaakt in deze jaren, maar zeker geen herwaardering, in tegenstelling tot de geuzen.

In het laatste hoofdstuk zal worden onderzocht welke weergave van de geuzen domineerde in het begin van de twintigste eeuw. Bleef Lumey toen nog altijd onveranderd of ontstond er ook een geromantiseerd beeld van hem? Het vernoemen van straten en andere zaken, zoals een padvindersclub, zou een indicatie kunnen zijn van een veranderd beeld van de admiraal en een mogelijke herwaardering.

Hoofdstuk 5

Lumey in de twintigste eeuw: schurk, held of vergeten?

Aan het einde van de negentiende eeuw werden Lumey en de geuzen vanuit verschillende perspectieven bekeken. Deze visies waren religieus en wetenschappelijke bepaald. Binnen de protestantse en liberale samenleving kon worden gesproken van een herwaardering van de geuzen aan het einde van de negentiende eeuw. Het stond in sterk contrast met het eenzijdige negatieve beeld wat van Lumey werd geschetst.

In de periode 1900-1920 werd weinig gepubliceerd over de geuzen of Lumey. De reden hiervoor is onduidelijk. Pas met de herdenking van Den Briel in 1922 kwam de herleving weer op gang. De populariteit van de geuzen bereikte een piek tussen 1922 en 1935. In deze jaren werden ook verschillende straatnamen en organisaties naar Lumey vernoemd. Na 1935 verminderden het aantal publicaties en vernoemingen van zowel Lumey als de geuzen. Waarschijnlijk door de crisis en de naderende oorlog. In de jaren die hieraan vooraf gingen vond mogelijk een herwaardering van de geuzen *en* Lumey plaats. In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe Lumey en de geuzen tijdens deze herdenking van 1922 werden beschreven en welke rol ze speelden in de festiviteiten. Op basis daarvan zal hun populariteit en zichtbaarheid in de samenleving worden gemeten. De geuzen en Lumey kwamen in deze periode ook in wetenschappelijke publicaties veelvuldig naar voren. Het imago van beiden was echter anders dan de populaire visie. Dit beeld zal worden geanalyseerd, waarbij zal worden onderzocht in hoeverre de wetenschap bijdroeg aan de populariteit van de geuzen en Lumey.

Was er sprake van een herwaardering van Lumey tussen 1922-1935, of was de admiraal onlosmakelijk verbonden met de geuzen en daarom regelmatig genoemd in deze jaren? Met deze vraag zal worden vastgesteld of Lumey een herwaardering doormaakte tussen 1922 en 1935. Tot slot zal ook kort worden stilgestaan bij de populariteit van de bedevaart in Den Briel in deze jaren. Een verband tussen de populariteit van de geuzen en de martelaren is niet uitgesloten.

De herdenking in Den Briel in 1922

De herdenking werd wederom groots aangepakt en het dagprogramma was gepubliceerd in veel verschillende kranten.²³² Koningin Wilhelmina opende een nieuw herdenkingsmonument nabij de oude Noorderpoort en de hele dag bruiste het in Den Briel van de activiteiten. In de middag werd een openluchtvoorstelling opgevoerd, waarbij werd uitgebeeld hoe de geuzen Den Briel hadden

---

²³² 'De feesten in Den Briel', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 15 maart 1922, 1.

ingenomen in 1572.²³³ Lumey's aandeel in deze festiviteiten was wederom beperkt. Hij werd slechts kort genoemd in het dagprogramma. Tijdens de openluchtvoorstelling speelde hij ook een geringe rol. Hij stak de Noorderpoort in brand om toegang tot de stad te verkrijgen en liet de geuzenvlag boven de stad wapperen. Een karakterschets of meer diepgang over de admiraal ontbrak. Van een herwaardering van Lumey tijdens de feestelijkheden was nog geen sprake. De nadruk lag op de rol van de geuzen en Treslong. Zij waren de helden van Den Briel.²³⁴ Niet alleen tijdens de festiviteiten, maar ook daarbuiten beleefden de geuzen opnieuw een herwaardering. Verschillende tijdschriften, zoals Eigen Haard en Neerliandia, publiceerden met regelmaat over Den Briel en de geuzen. Dit was voornamelijk te danken aan de onvermoeibare schrijflust van Johan Been. Hij besteedde veel aandacht aan het beschrijven van de geuzen en was duidelijk in zijn mening over Lumey.

In 1922 beargumenteerde Been dat hij bewust zo min mogelijk nadruk wilde leggen op Lumey of zijn rol tijdens de Opstand. Hij beargumenteerde dat de nadruk op Lumey de heldenstatus van de geuzen aantastte.²³⁵ Te veel negatieve publiciteit was al besteed aan Lumey. Been beschuldigde de katholieken van dit negatieve beeld. Zij zouden een negatieve beschrijvingen van Lumey hebben verspreid en de admiraal daarmee prominent in een kwaad daglicht hebben geplaatst.²³⁶ Been kwam hiermee terug van zijn eerdere standpunt over de admiraal. In de negentiende eeuw beschreef Been de admiraal nog als een omstreden held. Hij veroverde op heldhaftige wijze Den Briel, maar beging ook talloze wreedheden. Lumey werd destijds beschreven als woeste held.²³⁷ In de twintigste eeuw wilde Been echter geen aandacht meer besteden aan de admiraal.

Lumey werd ook in kranten en andere publicaties weinig genoemd. De geuzen waren de hoofdpersonen, niet Lumey. Het imago van Lumey was weinig veranderd sinds de negentiende eeuw. Hij was niet alleen voor de katholieken de woeste admiraal. Zo werd hij ook weergegeven in protestantse, socialistische en liberale kranten. De katholieke publicaties verbonden Lumey echter altijd met de martelaren. Dit maakte zijn beschrijving nog negatiever en ook meer uitgesproken.²³⁸

Been probeerde de betrokkenheid van de admiraal te beperken, maar kon Lumey ook niet uit de geschiedenis schrijven. De weergave van Lumey door Been was echter niet gunstig. De reputatie van Lumey werkte afschrikwekkend voor de inwoners van Den Briel. Na de geplande plundering van de stad, had Lumey Den Briel in brand willen zetten en willen wegvaren. Treslong had dit

---

²³³ Jenneke Groeneveld, *Johan Been, Rasverteller uit Brielle (1859-1930)* (Zuthpen 2010) 144-149.

²³⁴ 'De feesten in Den Briel', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 15 maart 1922, 1.

²³⁵ J.H. Been, 'Het Geuzenfeit van 1 April 1572', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922, 17.

²³⁶ 'De Brielsche feesten. De oude vrijheidsstad aan de Maas', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922, 1.

²³⁷ Been, *De watergeuzen, ontwerp voor een Nederlandse Opera*, 312.

²³⁸ 'De Herdenking der Inneming van Den Briel', *De Tijd* 1 April 1922, 1.

scenario kunnen voorkomen. Hij was daarom de held van Den Briel.²³⁹ Deze visie kwam ook duidelijk naar voren tijdens de herdenking in 1922. Kennelijk kon zelfs een fanatiek geuzenliefhebber als Been van Lumey geen dappere held maken. Mogelijkerwijs wilde hij daarom weinig aandacht vestigen op Lumey. De negativiteit die Lumey omringde mocht niet overslaan op de geuzen tijdens de herdenking van 1922.

De berichtgeving in de kranten

Alle kranten berichtten over de herdenking in Den Briel. Dit deden ze deels binnen hun eigen politieke en religieuze kader. Een diversiteit aan berichtgeving over de geuzen en hun admiraal kwam tot stand, waarbij in sommige gevallen gesproken kon worden van een (gedeeltelijke) herwaardering.

De berichtgeving over de herdenking vanuit de liberale en protestantse hoek bleef toonaangevend. De kranten besteedden veel aandacht aan de oorspronkelijke gebeurtenis en aan de herdenking in 1922. De geuzen werden herdacht als vrijheidsstrijders. Zij hadden Nederland immers bevrijd van het wrede en katholieke Spaanse regime.²⁴⁰ De protestantse pers benadrukte nu ook dat de bevrijding van Nederland gevierd moest worden, zoals de liberale pers tussen 1872 en 1900 al had gedaan. In 1872 hadden de antirevolutionairen en de orthodox-protestantsen weinig gehoor gegeven aan deze oproep. De bevrijding van het katholicisme kwam toen duidelijk naar voren. In 1922 kwam de nadruk wel te liggen op een seculiere viering. De liberale en protestantse visies van Lumey en de geuzen bevatten echter zowel overeenkomsten als verschillen.

De protestanten waren over het algemeen explicieter in hun gunstige beeld van de geuzen en de verkettering van Lumey. De geuzen waren het middelpunt van de viering, als bringers van de vrijheid. Evenals in 1872 was ook in 1922 Treslong de held van het verhaal. Hij opperde het idee van de inname, hij redde de stad van plundering en zette zo de bevrijding in.²⁴¹ Lumey was de bloeddorstige bevelhebber die alleen uit was op plundering, brandstichting en het vernielen van heiligdommen.²⁴² Aan hem werd weinig aandacht geschonken. Een duidelijke karakterschets ontbrak, zoals gebruikelijk was in negentiende-eeuwse publicaties. Lumeys daden werden genoemd, wat afdoende was voor een negatief imago van de admiraal.

De liberale pers was in tegenstelling tot 1872 niet meer verdeeld over hun weergave van Lumey en de geuzen. Ook zij ondersteunden het beeld van de geus als vrijheidstrijder, maar waren niet zo expliciet als de protestanten in hun negativiteit jegens Lumey. De liberale pers besteedde ook aandacht aan de gebeurtenissen van de herdenking zelf, de geschiedenis was slechts een

---

²³⁹ J.H. Been, 'Het Geuzensprookje van Den Briel', *Neerlandia* 26 (1922) 46-49.

²⁴⁰ 'De inneming van Den Briel', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 1 april 1922, 1-2.

²⁴¹ Been, 'Het Geuzensprookje van Den Briel', 46-49.

²⁴² '1 April 1572', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922, 1.

ondersteunende factor. Wanneer het nodig was kreeg de lezer een kort historisch overzicht van een gebeurtenis. Zo werd beschreven hoe Lumey en de geuzen de Noorderpoort in brand hadden gestoken, tijdens hun verovering van de stad. Dit verklaarde waarom daar in 1922 een monument werd onthuld.²⁴³ Een uitgebreide beschrijving van de admiraal werd in deze kranten niet gegeven. Zijn rol tijdens de inname werd alleen beschreven wanneer noodzakelijk. De liberale kranten gaven een feitelijk verslag van de gebeurtenissen op 1 april 1922.²⁴⁴

De berichtgeving was in vijftig jaar tijd verschoven in focus. In 1872 schreef de links liberale krant nog positief over Lumey en de geuzen en gaven de conservatieve liberalen een feitelijke relaas. In 1922 was deze diversiteit binnen de verschillende stromingen in de partij verdwenen en had deze plaatsgemaakt voor een feitelijk verslag van de dag, met een protestants getint positief beeld van de geuzen.

Waar de antirevolutionairen het meest positief waren over de geuzen, zo waren de katholieken het meest negatief. De katholieke kranten besteedden nauwelijks aandacht aan de herdenking, maar benutten de gelegenheid om hun visie over de Opstand, Oranje en de geuzen te verduidelijken.²⁴⁵ De katholieken hadden in deze periode nog altijd een tegenstrijdige visie over de Opstand. Ze erkenden dat Oranje symbool stond voor de vrijheid, waar hun katholieke voorvaders ook voor hadden willen vechten. Tegelijkertijd werd Oranje beschuldigd vanuit eigenbelang de vrijheidsoorlog te hebben omgezet in een godsdienstoorlog. Het was deze godsdienstoorlog waar de katholieken nog altijd sterk op tegen waren. Zij zagen de geuzen in de context van deze strijd.²⁴⁶

De geuzen werden in 1922 als volgt beschreven: ‘Wreeder, losbandiger en teugelozer volk is bijna niet in de wereldgeschiedenis te vinden’. Waar de antirevolutionairen altijd de nadruk legden op de Spaanse wreedheden, beargumenteerden de katholieken dat de Spaanse overheersing nooit zo wreed was als de daden van de geuzen.²⁴⁷ De roofzieke watergeuzen hadden enkel oog voor plunderingen. Daarnaast waren ze zich ook niet bewust van het belang van de verovering van Den Briel.²⁴⁸ Om deze beweringen kracht bij te kunnen zetten, werd regelmatig verwezen naar artikelen van Petrus Johannes Blok, waarin hij de watergeuzen als een ruwe bende beschreef.²⁴⁹ De plunderingen van de geuzen namen toe nadat Oranje in 1571 Lumey als opperbevelhebber had aangesteld. De geuzen onder Lumey plunderden en brandschatten zonder weerga.²⁵⁰ De kranten benadrukten niet alleen deze wreedheden, maar ook het onsuccesvolle bestaan van Lumey na 1572.

²⁴³ ‘De feesten in Den Briel’, *Algemeen Handelsblad* 1 april 1922, 6.

²⁴⁴ ‘De feesten te Den Briel’, *Het Centrum* 3 april 1922, 1.

²⁴⁵ ‘De herdenking der inneming van Den Briel’, *De Tijd*, 1 april 1922, 1.

²⁴⁶ ‘Een Nationale Gedenkdag?’, *De Tijd* 21 februari 1922, 1.

²⁴⁷ ‘De Herdenking der Inneming van Den Briel’, 1.

²⁴⁸ ‘Een Nationale Gedenkdag?’, 1.

²⁴⁹ P.J. Blok, ‘De Watergeuzen in Den Briel’, *Onze Vloot* 14 (1922) 49-51 aldaar 49.

²⁵⁰ ‘Een Nationale Gedenkdag?’, 1.

Zijn arrestatie in 1573 en zijn dood enkele jaren later werden uitgebreid beschreven.²⁵¹ Hiermee werden zijn slechte karakter en zijn destructieve daden benadrukt. In tegenstelling tot de protestantse verslagen, gaven de katholieken hier nog wel uitgesproken karakterschetsen van zowel de geuzen als van Lumey. Maar in tegenstelling tot de negentiende eeuw, besteedden ze minder aandacht aan de relatie tussen de martelaren en de geuzen en benadrukten ze meer de daden van Lumey enkele jaren later.

De berichtgeving vanuit kranten met een socialistische achtergrond was opvallend negatief over de geuzen. Verwacht zou worden dat de socialisten zich konden identificeren met de geuzen, die als onderdeel van het gewone volk een opstand begonnen tegen het gevestigde regime. De revolutionaire socialisten beschreven de geuzen echter als een roversbende, een troep piraten of galgengespuis.²⁵² Opmerkelijk is dat ook de socialisten verwezen naar het artikel van Blok om hun visie kracht bij te zetten. Daarnaast spiegelde ze de daden en het imago van de watergeuzen met die van de Bolsjewieken. Geconcludeerd werd dat de geuzen veel wreder waren dan de Bolsjewieken. Zij moordden slechts af en toe, terwijl dit voor de geuzen dagelijks werk was.²⁵³ Daarnaast benadrukte men ook het vermoorden van katholieke geestelijken door de geuzen.²⁵⁴ Mogelijkerwijs demoniseerden de socialisten de geuzen om het imago van de Bolsjewieken te verbeteren.

Hierbij lieten de socialistische kranten de rol van Lumey geheel links liggen. De admiraal was voor hen geen persoon van betekenis. Omdat de Opstand niet werd gedragen door het volk maar was aangestuurd door Oranje, had de herdenking voor de socialisten geen betekenis.²⁵⁵ De Opstand verruilde enkel katholicisme voor calvinisme en bracht later de ‘kapitalistische ellende’. De echte opstanden vonden volgens deze socialisten plaats in de negentiende eeuw.²⁵⁶

De sociaal democraten hadden een gematigter standpunt ten opzichte van de Opstand, de geuzen en Oranje. Zij begrepen dat een verzoening van hun partij met het koningshuis belangrijke voordelen kon opleveren. De socialisten prefereerden een republiek, maar de sociaal democraten zagen in dat de monarchie stevig verankerd was en niet spoedig zou verdwijnen. Zij legden zich bij deze situatie neer en daarmee werden de sociaal democraten aantrekkelijker voor de gematigde kiezers. Daarnaast pasten het vrijheidstreven en de opstandigheid van Oranje binnen de gematigerdere standpunten van de partij.²⁵⁷ De sociaal democraten betrokken ook de geuzen bij hun nieuwe uitgangspunt. Een goed voorbeeld hiervan was de buurtvereniging ‘De Watergeusstraat’.

---

²⁵¹ ‘De Herdenking der Inneming van Den Briel’, 1.

²⁵² V.R. ‘De Geuzen, 1 April 1572 – 1 april 1922’, *De Tribune, Revolutionair Volksblad* 1 april 1922, 1.

²⁵³ ‘Die brave Watergeuzen!’, *Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij* 1 april 1922, 6.

²⁵⁴ ‘Oproerige Krabbels. Geen roet in het eten!!!’ *Het Volk* 22 Juni 1928, 4.

²⁵⁵ ‘Den Briel’, *Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij* 1 april 1922, 1-2.

²⁵⁶ ‘De Geuzen, 1 April 1572 – 1 april 1922’, *De Tribune* 1 april 1922, 1.

²⁵⁷ Groot, ‘Vlaggen in top en stenen door de ruit’, 196 – 198.

Deze buurtvereniging, waarvan de voorzitter de erenaam Lumey had en de secretaris de erenaam Treslong, gaven wel een positief beeld van de daadkracht en de erfenis van de geuzen. Specificaties over wat die daadkracht inhield werden niet gegeven. Toch leek dit initiatief nog niet opgepakt te worden door alle sociaal democraten. Tijdens een geldinzamelingsactie werd nauwelijks gedoneerd.²⁵⁸

De populariteit van de geuzen en Lumey

De herdenking van 1922 markeerde opnieuw een herleving en herwaardering voor de geuzen. Dat gebeurde ditmaal in kleinere kring. Alleen de protestanten waren nog zeer positief over de geuzen. De liberalen gaven een minder expliciete weergave van de geuzen, maar de socialisten en de katholieken hielden zich geheel afzijdig of plaatste de geuzen in een ongunstig daglicht. In de daaropvolgende jaren werd in kranten met regelmaat teruggeblikt op de herdenking van 1922 en de geuzen. Werden de geuzen voor 1922 slechts veertig tot zeventig keer per jaar genoemd, na 1922 lag het gemiddelde tussen de honderdtwintig en honderdzestig keer op jaarbasis.²⁵⁹ Het beeld van Lumey bleef echter grotendeels onveranderd. De naam Lumey werd na 1922 weer regelmatig genoemd in de kranten, maar vaak ging het hierbij om de schrijver Jan van Lumey. Het aantal vernoemingen van de admiraal van de geuzen lag waarschijnlijk tussen de tien en twintig per jaar. Zijn populariteit bleef duidelijk achterbleef bij die van de geuzen.

De geuzen werden na 1922 niet alleen meer genoemd in kranten. Ze werden overal zichtbaarder in de samenleving. De jaren twintig zag de opkomst van een voetbalclub genaamd *De Geuzen*.²⁶⁰ Maar ook een zwemclub met de naam *Watergeuzen*,²⁶¹ een *geuzendominee*,²⁶² *geuzenscholen*²⁶³ en een padvindersvereniging genaamd *De Watergeuzen*.²⁶⁴ De verenigingen en teams die naar de watergeuzen werden vernoemd waren talrijk. Dit stond in schril contrast met slechts één enkele vernoeming van Lumey in de jaren twintig. Slechts één boot in een zeilcompetitie in Loosdrecht droeg de naam *Lumey* in 1925.²⁶⁵

De zichtbaarheid van de geuzen tussen 1922 en 1935 reikte verder het vernoemen van verenigingen. In deze jaren werden ook verschillende historische openluchtvoorstellingen opgevoerd, met de geuzen in de hoofdrol. Deze voorstellingen werden goed bezocht en actief gepromoot. Alle padvinders in de regio Rotterdam werden bijvoorbeeld in 1922 opgeroepen om

---

²⁵⁸ 'Watergeuzenliefde', *Voorwaarts* 9 Oktober 1922, 5.

²⁵⁹ Op basis van de datasearch 'geuzen' in de kranten database van de KB.

²⁶⁰ 'Amsterdamsche Voetbalbond', *Het Volk* 7 november 1927, 3.

²⁶¹ 'De zwem-sport in Batavia. Zwemmen', *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* 14 november 1928, 3.

²⁶² 'Pers en Publiek De rotte appel', *Voorwaarts* 8 mei 1926, 1.

²⁶³ 'Geuzen en Nassauschool', *De Gooische en Eemlander* 22 december 1922, 1.

²⁶⁴ 'charl. Padvinders-Troep „De Watergeuzen”' *Rotterdamsch Nieuwsblad* 3 februari 1928, 14.

²⁶⁵ 'ZEILEN. Wedstrijden op de Loosdrechtsche plassen' *De Tijd* 25 mei 1925, 2.

naar een toneelstuk van de *geuzentroep* te gaan.²⁶⁶ In Leiden werd het ontzet in 1925 herdacht met een schouwspel op de singels. De watergeuzen waren de dappere helden, die de stad kwamen bevrijden. Heel Leiden was uitgelopen om deze voorstelling te zien.²⁶⁷ Ook in Vlissingen werden dergelijke voorstellingen gehouden, waarin de geuzen de heldenrol vertolkten. Na het schouwspel werden boeken verkocht die een geromantiseerde voorstelling gaven van het bestaan van een geus in 1572.²⁶⁸ De geuzen waren zelfs aanwezig tijdens muzikale concerten. Tijdens een concert in het vondelpark, waarbij de Koninklijke marine de muziek verzorgde, werd ook het strijdlid van de geuzen gespeeld.²⁶⁹

Behalve concerten en toneelstukken vonden ook andere activiteiten buiten plaats, waarbij de geuzen betrokken werden. Zo organiseerde een groep jongeren die zichzelf *De Geuzen* noemde binnen de protestantse kerk activiteiten op speciale *geuzendagen*. Tijdens deze dagen werden wandelingen georganiseerd voor leden van de kerk.²⁷⁰ Minder onschuldig was het rollenspel van enkele jongens in Den Briel. Zij wilden net als de geuzen de Noorderpoort inslaan. Hierbij kwam het gewelddadige element van de geuzen naar boven, waarbij een lokale schuur het moest ontgelden.²⁷¹ Over het algemeen waren de ‘acties’ waarbij de geuzen werden herdacht of betrokken vreedzaam. Zoals tijdens het bezoek van de koningin aan Amsterdam. Waarbij zij bloemen ontving van onder andere *De Jonge Geuzen*.²⁷²

Ook gebouwen en straten werden vernoemd naar de geuzen. Dit was in 1872 al gebeurd met de bouw van het geuzengesticht in Den Briel. Dit tehuis was in 1929 te klein geworden. Het geuzengesticht was zo populair dat een aanbouw moest worden gerealiseerd. Daarnaast werd er een tweede dependance geopend in Utrecht.²⁷³ Deze stad zag in die jaren ook de bouw van een gehele geuzenwijk. Den Haag beleefde enkele jaren ervoor de voltooiing van een complete geuzenwijk.²⁷⁴ Ook in andere steden werden geuzenstraten en geuzenwegen gebouwd.²⁷⁵ In dergelijke wijken werd soms een straat naar Lumey vernoemd. Het geuzenplantsoen in Utrecht en het Geuzenkwartier in Den Haag bevatten beide een straat die vernoemd was naar Lumey. Dezelfde straatnaam was ook te vinden in Amsterdam en andere grote steden.²⁷⁶ Deze Lumeystraten lagen altijd tussen andere straten, waar geuzenkapiteins zoals Treslong werden herdacht.

---

²⁶⁶ ‘De padvindders “De Transvalers”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 1 december 1922, 12.

²⁶⁷ ‘Spel A. Z. spel der Leidsche studenten’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 29 juni 1925, 1.

²⁶⁸ ‘Voor de jeugd’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 27 juni 1925, 1.

²⁶⁹ ‘Concert in het Vondelpark’ *De Tijd*, 09 juli 1924, 2.

²⁷⁰ ‘Geuzen- en Geuzinnendag’, *Het Vaderland* 30 augustus 1924, 3.

²⁷¹ Been, ‘Het Geuzensprookje van Den Briel’ 49-50.

²⁷² ‘Het kon bezoek aan de Hoofdstad’ *Het Vaderland* 27 september 1928, 2.

²⁷³ ‘Het Geuzengesticht’, *Het Vaderland* 12 december 1929, 7.

²⁷⁴ F. ‘Verbinding geuzen- en zee-vogelkwartier’, *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 8 oktober 1924, 9.

²⁷⁵ ‘Advertentie’, *De Gooi en-Eemlander: nieuws-en advertentieblad*, 17 mei 1927.

²⁷⁶ ‘Advertentie’, *Algemeen Dagblad* 24 mei 1923, 2.

De vernoeming van een straatnaam naar Lumey kan niet worden gezien als een duidelijk teken van herwaardering. De populariteit van de geuzen was zeer waarschijnlijk de oorzaak van het ontstaan van Lumeystraten. De admiraal was onlosmakelijk verbonden met de geuzen. Dit bleek ook uit de korte maar duidelijke vermeldingen van zijn naam en daden tijdens de herdenking in 1922. Lumeys rol in de Opstand was te belangrijk om geheel achterwege te laten. Auteurs van alle achtergronden deden echter wel hun best om de admiraal zo veel mogelijk te negeren.

De verbondenheid tussen Lumey en de geuzen kwam duidelijk naar voren in de geuzenwijken die begin twintigste eeuw werden gebouwd. In Den Haag werd tussen 1900 en 1915 gebouwd aan het Statenkwartier. Onderdeel hiervan was de geuzenwijk. In deze wijk bevonden zich in verhouding met de overige inrichting van het Statenkwartier, kleine woningen met smalle straten.²⁷⁷ Deze geuzenwijk was enkele jaren voor de herdenking van 1922 gebouwd. Ondanks dat weinig bronnen spraken over de geuzen tussen 1900 en 1920, waren ze nog altijd verankerd in het nationale geheugen. In deze geuzenwijk bevond zich een Lumeystraat. De naam van een dergelijke straat toonde aan dat het meerendeel van de raadsleden van Den Haag destijds van mening waren, dat ze niet om de admiraal heen konden wanneer een geuzenwijk werd gebouwd. De rooms-katholieke raadsleden protesteerden echter heftig tegen een dergelijke vernoeming. Volgens de Haagse archieven heeft *over geen straatnaam [...] de raad ooit zo fel gediscussieerd als over de Sonoystraat en Van Lumeijstraat.*²⁷⁸ Er werd geen melding gemaakt wie deze vernoeming destijds heeft voorgesteld. Met enige zekerheid kan echter worden vastgesteld dat dit voorstel waarschijnlijk uit het protestantse kamp kwam. Daar bestond de sterkste sympathie voor de geuzen. De katholieke raadsleden waren hier uiteraard sterk op tegen. Toch konden zij de benoeming van de Lumeystraat niet tegenhouden. Hun wens een straat te vernoemen naar de vermoorde abt Cornelis Musius werd ook afgewezen. De straat waar een katholieke kerk werd gebouwd kreeg de naam ‘Martelaren van Gorcum’.²⁷⁹

Deze heftige discussie rond het vernoemen van een straat naar de admiraal der geuzen is niet terug te vinden in de archieven van andere steden die dezelfde straatnaam gebruikten. Het is mogelijk dat dergelijke discussies niet zijn gedocumenteerd. In de archieven van Amsterdam zijn afbeeldingen te vinden van de bouw van de lumeystraat,²⁸⁰ maar geen vermelding van een discussie rond de naam van de straat. In Rotterdam, leek ook geen discussie te hebben plaatsgevonden. In de archieven van Rotterdam is het benoemen van de Lumeystraat in 1932 duidelijk gedocumenteerd.²⁸¹ Hierbij werd in de beschrijving van Lumey, in tegenstelling tot de beschrijving van de admiraal in

---

²⁷⁷ Haags Gemeentearchief, collectie Straatnamen, Wijk: Geuzen- en Statenkwartier.

²⁷⁸ Haags GA, collectie Straatnamen, Straat: Van Lumeystraat.

²⁷⁹ Ibidem.

²⁸⁰ Stadsarchief Amsterdam, beeldbank, Lumeijstraat, 31 december 1923 ca.

²⁸¹ Stadsarchief Rotterdam, Straatnamen encyclopedie, Lumeystraat.

Den Haag, geen negatieve elementen genoemd. De Rotterdamse archieven maken alleen melding van de inname van Den Briel door Lumey, terwijl in de Haagse archieven ook zijn beruchte en wreede reputatie genoemd werd.²⁸² Op basis hiervan kan worden beargumenteerd dat in sommige plaatsen mogelijk meer sympathie was voor Lumey dan in andere. In het geval van Rotterdam kan dit in een historisch kader worden geplaatst. Lumey had een goede relatie met de stad tijdens de eerste jaren van de Opstand. De Rotterdammers onthaalden Lumey met een optocht toen hij zijn intrede deed in de stad en boden hem later asiel aan toen Willem van Oranje een arrestatiebevel had uitgevaardigd tegen hem.²⁸³

Geuzen-scholen, geuzen-verenigingen en geuzen-dagen. De geuzen maakten binnen de protestantse zuil een grote herleving door in de jaren twintig en dit was merkbaar in de maatschappij. De voortdurende negatieve weergave van Lumey tastte de populariteit van de geuzen niet aan. Dit kan wel verklaren waarom in de jaren twintig Lumey ook enkele vernoemingen op zijn naam kreeg. Het had echter weinig te maken met een herwaardering van Lumey. Het noemen van Lumey was het erkennen van zijn aandeel in de Nederlandse geschiedenis. Om te spreken van een echte herwaardering waren er te weinig vernoemingen die Lumey op zijn naam kon zetten. Zeker in vergelijking met de aanwezigheid van de geuzen in de samenleving. De admiraal was onlosmakelijk verbonden met de geuzen en kwam daarom in de jaren twintig ook aan bod. De geuzen werden herdacht op allerlei manieren, soms was hierin ook plaats voor Lumey, zoals bij het benoemen van straatnamen.

Het imago van de geuzen en Lumey in de wetenschap.

De aandacht voor de geuzen strekte zich ook uit tot de wetenschap, maar daar was weinig ruimte voor het beeld van de geuzen als vrijheidsstrijders. Met de herdenking van Den Briel in 1922 waren ook enkele wetenschappelijke publicaties uitgekomen. De meest invloedrijke daarvan was geschreven door Blok. Zowel de socialisten als de katholieken verwezen naar zijn visie op de watergeuzen om hun eigen claims kracht bij te zetten. Blok adopteerde Fruins negentiende-eeuwse visie, van de geuzen als losbandige vrijbuiters. Blok was nog kritischer in zijn beschrijving van de geuzen, maar gaf ook meer achtergrondinformatie.²⁸⁴ Blok beschreef de geuzen als een ‘ruw zoodje internationaal roofgespuis’ of als ‘woeste plunderzieke [...] bendes’.²⁸⁵ De geuzen en Lumey waren verantwoordelijk voor talloze plunderingen en brandstichtingen.²⁸⁶ Lumey had schandelijk

---

²⁸² Haags GA, collectie Straatnamen, Straat: Van Lumeystraat.

²⁸³ Swart, *Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584*, 53.

²⁸⁴ P. J. Blok ‘Over De Watergeuzen in Engeland (1568-72)’ *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 9 (1896) 226-263, aldaar 239. Verder afgekort als BVGO.

²⁸⁵ Blok, ‘De Watergeuzen in Den Briel’, 49.

²⁸⁶ P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* 2 (Leiden 1924) 74.

huisgehouden in de provincie Holland.²⁸⁷ Hierbij refereerde Blok niet alleen naar het tragische lot van de martelaren van Gorcum, maar ook het spoor van vernieling wat Lumey achterliet.

In deze jaren verschenen ook enkele publicaties over Lumey. Deze artikelen handelden niet zozeer over zijn daden in Den Briel, maar gaven voornamelijk een feitelijk overzicht van zijn verdere carrière en levensloop. Neerlandicus A. Flament was uitermate geïnteresseerd in de laatste jaren van Lumey.²⁸⁸ Hij trachtte het karakter van Lumey te verklaren. Hij was de enige auteur die de woestheid van Lumey zag als een erfelijke factor. Zijn haat tegen het katholicisme was aan zijn opvoeding te wijten.²⁸⁹ Flament oordeelde niet, hij liet het aan de lezer om een oordeel te geven over de admiraal.

Deze feitelijke voorstelling van de gebeurtenissen kon ook worden teruggevonden in andere publicaties. Een wetenschappelijk artikel uit 1925 beschreef Lumey's opmars naar Amsterdam. In dit artikel ontbrak ook een duidelijke karakterschets, zoals die door Blok en wetenschappers uit de negentiende eeuw werd gegeven. De auteur had echter wel oog voor details. Hij stelde vast dat de gewelddadigheden tegen de geestelijken waren toegenomen sinds de komst van Lumey. Deze namen pas weer af na de komst van de prins. Ook de wrijving tussen de prins en Lumey werd op een feitelijke manier weergegeven. Daarnaast beargumenteerde de schrijver dat Lumey destijds populair was onder de arme bevolking en zelfs een praaloptocht kreeg bij zijn aankomst in Leiden.²⁹⁰ In dit artikel werd weer een genuanceerd beeld van Lumey gegeven. Het was echter een op zichzelf staande weergave van de admiraal.

In de jaren dertig van de twintigste eeuw verminderde de belangstelling rond Lumey weer. Wanneer auteurs over de Opstand schreven, dan stond de interactie tussen Oranje en de watergeuzen centraal. De geuzen werden in deze context regelmatig weergegeven als zeerovers.²⁹¹ Lumey werd slechts terloops of niet genoemd. Door de interactie tussen Oranje en de watergeuzen te benadrukken, verminderde de rol van de geuzen in de Opstand. Historicus Pieter Geyl beargumenteerde echter dat de verovering van Den Briel niet de enige historische daad van betekenis was van de geuzen. Hij beschreef hoe de geuzen in 1572 de gehele provincie Holland hadden veroverd, met uitzondering van Amsterdam. Ook voor 1572 hadden de geuzen al een grote bijdrage geleverd aan de Opstand, door mee te werken aan de beeldenstorm.²⁹² Toch kon ook Geyl

---

²⁸⁷ Blok, 'De Watergeuzen in Den Briel', 51.

²⁸⁸ A.J.A. Flament, 'Nogmaals Lumey', *BVGO* 44 (1923) 281-284.

²⁸⁹ A.J.A. Flament, 'De laatste levensjaren van Willem I van der Marck-Arenberg, Heer van Lummen enz. (Lumey) 1574-1578', *BVGO* 43 (1922) 286 – 290.

²⁹⁰ J. Smit, 'De tocht van Lumey naar Amsterdam', *BVGO* 46 (1925) 90-125 aldaar 97 -101.

²⁹¹ P.J. van Herwerden, 'Oranje, Noord-Europa en de Watergeuzen', *BVGO* 59 (1938) 211-219 aldaar 211-213.

²⁹² P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse Stam deel 1 (tot 1648)* (Amsterdam 1948) 229-230

de geuzen niet beschrijven zoals het protestantse publiek ze graag zag: Als dappere, ruige helden. Geyl betoogde dat Den Briel na de inname een roversnest was geworden. Lumey liet talloze kloosters plunderen en martelde geestelijken. De geuzen waren opgejaagde en toekomstloze zeeschuimers.²⁹³

De interactie tussen Oranje en de geuzen kwam duidelijk terug in de populaire cultuur. Zowel bij officiële als bij minder officiële gelegenheden. In 1930 werd een glas in lood raam geplaatst in de grote kerk in Den Haag met Oranje en de geuzen.²⁹⁴ De schets van het raam is hiernaast afgebeeld. Opmerkelijk is de weergave van de geuzen. Ze lijken meer op adviseurs dan op zeerovers.

De geuzen waren ook nog duidelijk zichtbaar in de samenleving na 1930. Koningin Wilhelmina ontving van de Jonge Geuzen en Geuzinnen van de Kerk-Oranje-Vaderland een gouden Geuzenpenning, ter herdenking van de diensten van het huis van Oranje aan het volk.²⁹⁵ De term geuzen werd echter ook gebruikt voor minder formele doeleinden. Verkopers die op een zondag in Katwijk tegen de wet in een bootje eten en drinken verkochten, werden ook aangeduid als geuzen.²⁹⁶ Geuzen waren er dus in alle soorten en maten, maar één ding was zeker, ze waren overal. De populariteit van Lumey bleef nog altijd sterk achter, ook tussen 1930-1935. Een voetbalvereniging die de naam A.V.V. Lumey droeg²⁹⁷ en een padvindingsclub met dezelfde naam.²⁹⁸ Het zijn enkele magere voorbeelden van de vernoemingen naar Lumey. Behalve een vernoeming in lokale dagbladen is ook geen verdere informatie te vinden over de achtergrond van deze clubs met hun interigerende naam. Het staat in schril contrast met de overdaad aan verschillende verenigingen die naar de geuzen vernoemd werden. Of de vele andere artikelen van diverse aard waar de geuzen een rol in speelden. Lumey werd ook in de jaren dertig slechts af en toe genoemd omdat hij onderdeel was van de geuzen. Het was niet zijn eigen verdienste of zijn persoon die werd herdacht door de vernoemingen die hij op zijn naam kreeg.

De katholieke herdenking tussen 1922 en 1934

Voornamelijk tussen 1922 en 1934 bereikte de populariteit van de geuzen een hoogtepunt. In deze jaren viel ook het hoogtepunt van de katholieke bedevaart in Den Briel. Het beeld van het rijke roomse leven werd in de jaren dertig veel gepropagandeerd, onder andere in de katholieke

²⁹³ Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*, 224-232.

²⁹⁴ 'Illustratie pagina', *Nieuwsblad van het Noorden* 15 augustus 1930, 9.

²⁹⁵ 'Een gouden geuzenpenning aan de Koningin aangeboden', *Het Vaderland* 19 september 1930, 1.

²⁹⁶ 'De geuzen ontzetten het strand', *Tilburgse Courant* 16 juli 1930, 6.

²⁹⁷ 'Jeugdbeweging', *De Tribune: soc. dem. weekblad*, 20 juli 1932, 6.

²⁹⁸ 'Waar was dat nou?', 5.

tijdschriften.²⁹⁹ De bedevaart won in de jaren twintig aan populariteit. Dit resulteerde in een monument ter ere van de martelaren in 1921, waarna de jaarlijkse bedevaart nog drukker bezocht werd. In 1932 kreeg de bedevaart nog een nieuwe impuls met de bouw van de martelarenkerk. De bedevaart naar Den Briel kreeg nu de allure van een dagje uit. Men ging niet alleen naar Den Briel om de martelaren te eren, maar ook om erna gezellig te lunchen in de plaatselijke herberg.³⁰⁰

De populariteit van de bedevaart en de nadruk op het lot van de martelaren leidde ook tot een populair en uitgesproken negatief beeld van de geuzen en Lumey. De geuzen werden beschreven als beulen en Lumey als de woeste en onwaardige rechter. De nadruk werd hierbij uiteraard gelegd op de standvastigheid van de gemartelde geestelijken.³⁰¹ Toch was de toon ook in katholieke publicaties gematigder dan in de negentiende eeuw. De katholieken probeerden zich te verbinden met Oranje en wilden van de martelaren van Gorcum nationale helden maken. Dit zou de bedevaart naar Den Briel vergroten³⁰² en daarmee het verleden levend houden. Dit kon alleen door hun toon ten opzichte van Oranje te verzachten.

De katholieken gebruikten mogelijk de populariteit van de geuzen om aandacht te vestigen op de martelaren. Maar het is ook mogelijk dat de algemene tendens om te herdenken ertoe leidde dat de martelaren actief op grote schaal werden herdacht. Deze massale herdenkingen van de geuzen in daden en vernoemingen zwakten af na 1935. Mogelijk door de toenemende dreiging van oorlog in Europa, of door de crisis. De bedevaart naar Den Briel bleef echter populair. In 1938 kwam het grootste aantal pelgrims bijeen sinds 1916.³⁰³ In dat jaar waren 15000 pelgrims naar Den Briel gekomen om de martelaren te herdenken.³⁰⁴ De dreiging van oorlog en de malaise van de crisis, stimuleerden de katholieken om een bedevaart te maken. Het stimuleerde de populariteit van de geuzen niet. Zij en Lumey doken pas weer op tijdens de herdenking van 1972.

---

²⁹⁹ 'De bedevaart naar den Briel', *De Katholieke Illustratie* 12 juli 1925, 534.

³⁰⁰ J. Klok, *Brielle Stad der Watergeuzen* (Oostvoorne 1989) 75-78

³⁰¹ Hubert Meuffels, 'Bij het gouden feest der Heiligverklaring van de Martelaren van Gorcum', *De Katholiek Godsdienstig Geschied- en Letterkundig Maandschrift* 151 (191) 337-349 aldaar 341-349.

³⁰² V. 'De 19 geloofshelden van Gorcum. Een nieuwe bedevaartskerk te Brielle', *Het Schild Apologetisch Maandschrift* 13 (1932) 510-511.

³⁰³ 'Groote deelname aan bedevaart naar Den Briel', *De Tijd* 14 juli 1938, 6.

³⁰⁴ Meertens institute, <http://www.meertens.knaw.nl/bedevaart/bol/plaats/130>.

Conclusie

Willem van der Marck vrijheer van Lumey. De admiraal der geuzen tot leven gewekt en gewaardeerd tussen 1840-1935?

Dit onderzoek heeft een uitgebreid overzicht gegeven van de context, de opmars en de diverse weergaven van Lumey en de geuzen, zoals deze werd gepercipieerd tussen 1840 en 1935. Hiermee is duidelijk geworden waarom een herleving van zowel Lumey als de geuzen kon plaatsvinden in de negentiende eeuw. Deze herleving ontwikkelde zich voor Lumey niet tot een herwaardering.

De Opstand is altijd een belangrijk onderwerp geweest in de Nederlandse geschiedenis en samenleving. Met het ontstaan van het koninkrijk der Nederlanden in 1813 veranderde de perceptie waarmee naar de republiek werd gekeken. De nostalgie en het verlangen naar helden uit vervlogen tijden kreeg de overhand. Hierbij werden de geuzen voor het eerst weer genoemd in combinatie met de Opstand. De rol van de geuzen was echter nog zeer beperkt en daarom voor dit onderzoek niet relevant. De eerste stap in het proces om de geuzen en Lumey weer tot leven te wekken, werd gezet door theologen en historici.

Vanaf 1840 was de wetenschappelijke aandacht voor de Opstand toegenomen. Het hoogtepunt vond plaats tussen 1860-1870. Dit onderzoek naar de Opstand, was de reden dat Lumey en de geuzen in de wetenschap een herleving door konden maken. De verovering van Den Briel werd beschreven als het algemeen aanvaarde begin van het ontstaan van Nederland. De rol die de geuzen en hun admiraal hierin hadden gespeeld werd niet vergeten. De geuzen werden wisselend geportretteerd. Het waren enerzijds helden die het vaderland hadden bevrijd, maar anderzijds ook vrijbuiters en plundersaars. Door een verklaring te geven van het gedrag van de geuzen, won de positieve beschrijving terrein. Lumeys beschrijving veranderde echter van feitelijk naar bevooroordeeld. De publicaties van Motley en Fruin maakten een einde aan de feitelijke beschrijving van Lumey, waarbij zijn gewelddadige gedrag niet werd ontweken, maar ook zijn goede daden werden genoemd. Lumey veranderde in een woeste en gewelddadige admiraal, die de geuzen aanspoorde in hun wreedheden.

Lumey en zijn geuzen werden bekend onder de katholieken door de heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867. De stormachtige aanloop die gepaard ging bij deze canonisatie leidde tot veel aandacht onder de katholieken. De directe betrokkenheid van Lumey leidde ertoe dat ook hij veelvuldig werd genoemd. Logischerwijs was deze beschrijving van Lumey uitermate negatief. Lumey werd gezien als een woeste rechter en de geuzen als zijn beulen. Ondanks dit negatieve imago, kwam het katholieke publiek regelmatig met Lumey en zijn geuzen in aanraking, wat de herleving van beiden ten goede kwam.

Met de herdenking in Den Briel in 1872 kwam ook de rest van het land actief in aanraking met de geuzen en hun admiraal. Alle lokale, regionale en nationale kranten stonden vol met artikelen over de feestelijkheden *en* over de geschiedenis. De geuzen kwamen hierbij duidelijk naar voren als dappere helden die hadden gestreden voor Nederlands vrijheid. De gewelddadigheden die ze daarbij begingen werden rechtvaardigd door te refereren naar de wreedheden, begaan door het Spaanse regime. Het beeld van Lumey was hierbij gemengd. Zowel de protestanten als de katholieken gaven een negatieve beschrijving van de admiraal, ieder vanuit een ander perspectief. De katholieken legden alle verantwoordelijkheid voor de dood van de martelaren bij Lumey. De antirevolutionairen en orthodox-protestanten zagen in Oranje en Treslong de helden van de Opstand. In deze visie was geen plaats voor Lumey. Treslong was het boegbeeld van de geuzen, niet Lumey. De conservatief liberalen waren overwegend neutraal over de rol van Lumey tijdens de verovering van Den Briel. De links liberale kranten waren in de negentiende eeuw meer uitgesproken over hun positieve weergave van de admiraal. De liberale kranten benoemden ook duidelijk zijn aandeel in de herdenkingen in 1872, met een positieve ondertoon. De algemene tendens was een positief beeld van de geuzen en een negatief imago voor Lumey. Hiermee kon worden vastgesteld dat de geuzen en Lumey beiden waren verankerd in het nationale geheugen. Bij de geuzen was daarbij ook sprake van een beginnende herwaardering onder de protestanten en de liberalen. Deze herwaardering was echter niet ontstaan voor Lumey.

Nu de oorzaken van de herleving van Lumey en de geuzen waren vastgesteld, verplaatste de focus van het onderzoek naar de zoektocht voor een herwaardering. Tussen 1872 en 1900 ontstonden vier dominante visies op de geuzen. Binnen elk van deze visies had Lumey zijn eigen plaats. De geuzen werden afgebeeld als losbandige vrijbuiters, priestermoordenaars, geloofshelden of vrijheidsstrijders. Het wetenschappelijk onderzoek ondersteunde de visie van de geus als vrijbuiters. De geus werd geportretteerd als een ruwe en vaak kansloze burger. Het gewelddadige gedrag werd ondergeschikt geplaatst aan het belang van de verovering van Den Briel en hun dappere strijd tegen de Spanjaarden. Het beeld van Lumey was echter geheel negatief. Hij was de woeste bevelhebber van de geuzen. In de wetenschap was geen sprake van een herwaardering in deze jaren. Deze kon ook niet gevonden worden in de weergave van de katholieken. Zij bleven een negatief beeld van zowel de geuzen als Lumey promoten. De geuzen waren niet alleen wreed, maar ook dom en onwetend. Dit element kwam alleen in de katholieke visie naar boven. Lumey was uiteraard de wrede bevelhebber van het woeste stel priestermoordenaars. De liberalen waren in deze jaren teruggekomen van hun eerdere positiviteit rondom de persoon van Lumey. De liberale beschrijving van de admiraal was in deze jaren neutraal, of niet aanwezig. De conservatief liberale visie leek hierbij dominantie te hebben verworven over de positievere link liberale visie. De geuzen waren

echter dappere vrijheidsstrijders, die Nederland bevrijd hadden van het wrede Spaanse regime. Een zelfde beeld kon worden gevonden bij de protestantse visie. Alleen benadrukten zij de bevrijding van het katholieke geloof. De geuzen werden daarom gezien als geloofshelden. De gewelddadigheden die de geuzen hierbij zelf begingen werden afgeschoven op Lumey. Hij viel wederom buiten deze beschrijving. De geuzen hadden sterk aan populariteit gewonnen onder de bevolking. Alleen de wetenschappers en de katholieken bleven kritisch ten opzichte van de geuzen. Er was daarom sprake van een gedeeltelijke herwaardering onder de protestante en de liberale bevolking. Dit was niet weggelegd voor Lumey. Van een herwaardering van de admiraal was geen sprake.

In de twintigste eeuw zette de herwaardering van de geuzen door. Na de herdenking in 1922 groeide de populariteit van de geuzen tot ongekennde hoogte. Talloze vernoemingen kwamen op hun naam te staan. Scholen, straten, wijken, verenigingen, sportteams, kerkgemeenschappen, de geuzen waren overal in de samenleving vertegenwoordigd, ook in openbare concerten en voorstellingen. De frequentie waarmee over de geuzen werd gesproken in de krant tussen 1922-1935 verdrievoudigde ten opzichte van periode 1900-1922. Met uitzondering van de visie van Blok, waren ook wetenschappelijke publicaties positiever over de geuzen. De rol die zij in de Opstand hadden gespeeld werd verder uitgewerkt en de nadruk op de beschrijving van vrijbuiters nam af.

In deze jaren werden ook een aantal straten en verenigingen vernoemd naar Lumey. Dit leek te wijzen op een herwaardering. Bij nader onderzoek bleek dit niet het geval te zijn. Lumey was nog altijd de gewelddadige admiraal. Protestanten, katholieken en socialisten beschreven de admiraal als zodanig. De liberalen hielden zich enigszins afzijdig in hun beschrijving van Lumey. De overwegend negatieve houding ten opzichte van Lumey bestond zowel onder de bevolking als in de wetenschap. De benoemingen waren onderdeel van de populariteit van de geuzen. Omdat Lumey als admiraal onlosmakelijk verbonden was met de geuzen, werden ook enkele straten in geuzenwijken naar hem vernoemd. De enkele vernoemingen die Lumey op zijn naam had staan, vielen in het niet bij alle verwijzingen naar de geuzen in de samenleving. De vernoemingen naar Lumey waren geen indicatie van een herleving van zijn persoon, maar onderdeel van de grote populariteit van de geuzen. Alleen de katholieke bevolking deelde deze visie niet. Zij hielden vast aan hun eigen bedevaartstochten en martelaren, die niet alleen zeer populair waren tussen 1920 en 1935 maar ook in de periode erna veel pelgrims aantrokken.

De wetenschap tussen 1840-1869, de canonisatie in 1867 en de herdenking in 1872 brachten de geuzen en Lumey weer tot leven. Deze herleving hield aan tot 1935. Voor de geuzen kwam tussen 1872 en 1900 al een herwaardering op gang onder de protestanten en de liberalen. Deze bereikte een hoogtepunt tussen 1922 en 1935. Voor Lumey was echter geen herwaardering

weggelegd. Zijn onlosmakelijke verbondenheid met geuzen bezorgde hem een beperkte zichtbaarheid in de samenleving tussen 1922 en 1935. Van een herwaardering was echter geen sprake. Met de biografie van Oosterhuis in 1996 is een begin gemaakt om de daden van de admiraal in een juist perspectief te plaatsen, tijdens de turbulente periode van de Opstand. Oosterhuis beargumenteerde terecht dat Lumey niet gewelddadiger was dan andere bevelhebbers van zijn tijd. Tot op de dag van vandaag blijft Lumeys reputatie echter omstreden en blijft zijn rol als admiraal weinig besproken. Een herwaardering voor Willem van der Marck, vrijheer van Lumey en admiraal van de watergeuzen, lijkt nog ver weg.

Literatuurlijst

Alberdingk Thijm, J.A., *De Gedenkdag van 1 April 1572* (Den Haag 1872).

Alberdingk Thijm, J.A., *Wat wil men u wil doen vieren op 1 April? Een vraag aan de Katholieken van Nederland* (Den Haag 1872).

Alberdingk Thijm, J.A., *Verspreide Gedichten van J. A. Alberdingk Thijm 1841-1889* (Amsterdam 1894).

Banck, J.E., *De Brielsche Waternimf en de Aesthetiek*, (Den Haag 1872).

Been, J.H., *De watergeuzen, ontwerp voor een Nederlandse Opera* (Den Briel 1896).

Been, J.H., 'Het Geuzensprookje van Den Briel', *Neerlandia* 26 (1922) 46-49.

Been, J. H., 'De strijd om de Brielsche Zeenimf.' In: *De Gids*. Jaargang 61 (1897).

Blaas, P.B.M., *De burgerlijke eeuw. Over eeuwwenden, liberale burgerij en geschiedschrijving* (Hilversum 2000).

Blom J.C.H., en Lamberts, E., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn 1993).

Blok, P.J., 'De Watergeuzen in Den Briel', *Onze Vloot* 14 (1922) 49-51.

Blok, P. J. 'Over De Watergeuzen in Engeland (1568-72)' *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 9 (1896) 226 – 263.

Blok, P. J., *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* 2 (Leiden 1924)

Boissevain, Charles, 'Geuzenliederen.' in: *De Gids*. Jaargang 36 (1872).

Bor, Pieter Chirstiaansz., *Oorsprongk, begin, en vervolgh der Nederlandsche oorlogen, beroerten*

en borgerlyke oneenigheden, met d'opdracht der selve landen, gedaan by keyser karel den vijfden, aan sijnen soon konink Philipus van Spanje en eindigde met de jaren 1600. (Amsterdam, 1679).

Busken Huet, C. D., *Het land van Rembrand. Studiën over de Noordnederlandsche beschaving in de zeventiende eeuw* (Haarlem 1882).

Deursen, A.T.H. van, *Willem van Oranje een biografisch portret* (Amsterdam 1995).

Estius, G., *Waerachtighe historie van de Martelaers van Gorcom* (Antwerpen 1604).

Flament, A.J.A., 'Nogmaals Lumey', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 44 (1923) 281-284.

Flament, A.J.A., 'De laatste levensjaren van Willem I van der Marck-Arenberg, Heer van Lummen enz. (Lumey) 1574-1578', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 43 (1922) 286-290.

Fruin, R., 'Het Voorspel van den Tachtigjarigen Oorlog' (1859/60) in: Idem, *Verspreide geschriften I* (Den Haag 1900) 266-449.

Fruin R. 'De Nederlandse Beroerten in de XVIe Eeuw'(1867) in: Idem, *Verspreide geschriften II* (Den Haag 1900) 1-37.

Fruin, R., 'Nederland in 1571' (1897) in: Idem, *Verspreide geschriften II* (Den Haag 1900) 167-210.

Fruin, R., 'De Gorcumsche Martelaren'(1865) in: Idem, *Verspreide geschriften II* (Den Haag 1900) 277-335.

Fruin, R., 'De wederopluiking van het Katholicisme' (1894) in: Idem, *Verspreide geschriften deel III* (Den Haag 1901) 249-344.

Fruin, R., 'De Annales van Franciscus Dusseldorpius' (1893) in: Idem, *Verspreide geschriften VII* (Den Haag 1903) 266-363.

Fruin, R., 'Over een brief van den Kardinaal Baronius betreffende het Martelaarschap van Baltazar Gerard' (1882) in: Idem, *Verspreide geschriften VII* (Den Haag 1903) 247-366.

Gedenkboek. Opgedragen door het Feestcomitè aan Prof. Dr. A. Kuiper, bij zijn vijf en twintigjarig jubileum als hoofdredacteur van "De Standaard" (Amsterdam 1897).

Geyl, P., *Geschiedenis van de Nederlandse Stam deel I (tot 1648)* (Amsterdam 1948).

Graafland, H., *1 April 1872 voor kinderen* (Rotterdam 1872).

Groen van Prinsterer, G., *Kort overzicht van de Geschiedenis des Vaderlands* (Utrecht 1893).

Groen van Prinsterer, G., *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* (Amsterdam 1875).

Groeneveld, Jenneke, *Johan Been, Rasverteller uit Brielle (1859-1930)* (Zuthpen 2010).

Groningen, A.P. van, *Geschiedenis der Watergeuzen* (Leiden 1840).

Groot, Frans, 'De strijd rond Alva's bril, papen en geuzen bij de herdenking van de inname van Den Briel, 1572-1872', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 110 (1995) 161-181.

Groot, Frans, 'Vlaggen in top en stenen door de ruiten, de natie in de stiegers 1850-1940', in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 171-202.

Haren, Onno Zwier van, *De Geuzen, dichterlijke taferelen uit den vrijheidsoorlog der Nederlanders tegen Spanje 1572* (Schiedam 1875).

Hartmann, B., *De martelaren van Gorcum* (Oegstgeest 2009).

Herwerden, P.J. van, 'Oranje, Noord-Europa en de Watergeuzen', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 59 (1938) 211-219.

Hofdijk, W.J., *Brielles gedenkdag op Neêrlands derde jubilee* (Brielle 1873).

Juicht broeders vereend van geest, Lbl Meertens 32803 (1870).

De Jong, Ron, 'De som van de delen? Politiek en bestuur op lokaal niveau in de tweede helft van de negentiende eeuw', in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 154 – 170.

Motley, J.L., *De opkomst van de Nederlandse Republiek door John Lothrop Motley*, deel III (Den Haag 1860).

Hooft, P.C., *Nederlandse Historien met aantekeningen en ophelderingen van de hoogleraren Siegenbeek, Simons, Cappelle, tweede deel met platen* (Amsterdam 1821).

Nuyens, W.J.F., 'De Watergeuzen', in: J.A. Alberdingk Thijm, *Volks-almanak voor Nederlandsche katholieken* (Amsterdam 1866) 161-201.

Kate J.J.L. ten, 'De Watergeuzen' in: *Bladzijden uit de geschiedenis van Neerlands Roem en Grootheid* (1860) 67-93.

Klok, J., *Brielle Stad der Watergeuzen* (Oostvoorne 1989).

Koch, Matthias, *Onderzoek naar de Oorzaken der Nederlandse Omwenteling in de XVIe Eeuw* (Amsterdam 1862).

Koorders, Daniël, *De Aprilbeweging, een Historische Studie* (Amsterdam 1854).

Lijst der verzameling van werken, brochures, tijdschriften, dagbladen, gedichten, platen, gedenkpenningen, draagteekens enz., uitgegeven of verspreid bij gelegenheid of naar aanleiding van het derde eeuwfeest van Neêrlands bevryding (Amsterdam, 1873).

Loosjes, A., *De Watergeuzen, Heldenspel* (Haarlem, 1790)

Lummel, H.J. van, *De Geuzen-Dag* (Utrecht 1872).

Meij, J.C.A. de, 'Het beeld van de watergeuzen in de Nederlandse geschiedschrijving', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 83 (1970) 358-377.

Meij, J. C. A. de, *De Watergeuzen en de Nederlanden 1568-1572* (Amsterdam 1972).

Meuffels, Hubert, 'Bij het gouden feest der Heiligverklaring van de Martelaren van Gorcum', *De Katholiek Godsdienstig Geschied- en Letterkundig Maandschrift* 151 (1917) 337-349.

Motley, J.L., *De opkomst van de Nederlandse Republiek door John Lothrop Motley III* (Den Haag 1860).

Nuyens W.J.F., 'Een Duitsch geschiedschrijver. Over een belangrijk tijdvak der nederlandsche historie' Schaepman, H.J.A.M. en Nuyens, W.J.F., *De Wachter* deel II (1872) 25-57.

Oorzaken van den Tachtigjarige Oorlog met Spanje en de Inneming van Den Briel (Amsterdam 1870).

Oosterhuis, Ton, *Lumey de Vossenstaart, Admiraal van de Geuzen* (Amsterdam 1996).

Oosterzee, J.J. van, 'De watergeuzen', *Eene bladzijde uit het Gedenkboek van het Godsbestuur* (Harderwijk 1869) 93-110.

Opmeer, *Martelaersboek ofte historie der hollandse martelaren, welke om catholijken godsdienst van de hervormde nieuwsgezinde zeer wreed zijn omgebracht* (Antwerpen 1700).

Van Riel, H. ,*Geschiedenis van het Nederlandse liberalisme in de 19^e eeuw* (Assen 1982)

Scheurleer, D.F., *Van varen en van vechten 1572-1654* (Den Haag 1914).

Smit, J., 'De tocht van Lumey naar Amsterdam', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 46 (1925) 90-125.

Swart, K.W, *Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584* (eds. Raymond Fagel, M.E.H.N. Mout en Henk van Nierop) (Den Haag 1994).

Valk, Hans de, 'Nationale of Pauselijke helden? De heiligverklaring van de martelaren van Gorcum in 1867', *Trajecta, tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden* 6 (1997) 139-155.

V. 'De 19 geloofshelden van Gorcum. Een nieuwe bedevaartskerk te Brielle', *Het Schild Apologetisch Maandschrift* 13 (1932).

Te Velde, Henk, *Gemeenschapszin en Plichtsbesef. Liberalisme en Nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen 1992).

Henk te Velde, 'Van grondwet tot grondwet. Oefenen met parlement, partij en schaalvergroting, 1848-1917', in: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren, een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Amsterdam 1999) 99- 175.

Vloten, J. Van, *1 April 1572 -1872. Een woord aan de Roomsch-Katholieken van Nederland* (Den Haag 1872).

Vloten, J. van, *Nederlands Opstand tegen Spanje in zijn eerste ontwikkeling en voortgang 1572-1575* (Haarlem 1858).

Vloten, J. van, *Nederland tijdens den volksopstand tegen Spanje. Deel 1: 1564-1573* (Schiedam 1872).

Volledig Officieel Programma der Feestviering op 1 April 1872 te Brielle (Utrecht 1872).

Vroom, W., 'De martelaren van Gorcum', in: N.C.F. van Sas, *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen* (Amsterdam 1995) 106-117.

Waarom wij den 1sten april 1572 Feestelijk Herdenken? (Arnhem 1872).

Wackernagel, P., *Lieder der niederländischen Reformierten aus der Zeit der Verfolgung im 16. Jahrhundert* (Nieuwkoop 1867).

Wierma J., 'T Geuzengesticht 'Wilhelmus van Nassauen en het jaar 1872' in: *Geuzen-Almanak voor*

1875 (Den Briel 1875) 74-87.

Wolffram, Dirk Jan , ‘Schikken en inschikken. Plaatselijke elites in tijden van verzuiling 1850-1920’, in: J.C.H. Blom & J. Talsma, *De verzuiling voorbij* (Amsterdam, 1992) 80-102.

Zeijden, Albert van der, *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn: W.J.F. Nuyens (1823-1894) in zijn 'nationale' geschiedschrijving*, (Hilversum, 2002).

Kranten

Algemeen Handelsblad

- 'Binnenland', *Het Algemeen Handelsblad* 3 april 1872
- 'Aprilfeesten' *Algemeen Handelsblad* 6 april 1887.
- 'De feesten in Den Briel', *Algemeen Handelsblad* 1 april 1922
- 'Advertentie', *Algemeen Dagblad* 24 mei 1923

Diversen

- V. K. 'Het Geuzenfeest', *De Locomotief Nieuws-, Handels- en Advertentie-Blad* 3 april 1872.
- '1 April 1572-1872 Het feest der vrijheid te Amersfoort', *Amersfoortse Courant* 5 april 1872.
- 'De feesten te Den Briel', *Het Centrum* 3 april 1922.
- 'De bedevaart naar den Briel', *De Katholieke Illustratie* 12 juli 1925.
- 'De zwem-sport in Batavia. Zwemmen', *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* 14 november 1928.
- 'De geuzen ontzetten het strand', *Tilburgse Courant* 16 juli 1930.
- 'Illustratie pagina', *Nieuwsblad van het Noorden* 15 augustus 1930.
- 'Waar was dat nou?', *De Oud Rotterdammer* 2 oktober 2007.

De Gooi en-Eemlander

- 'Geuzen en Nassauschool', *De Gooische en Eemlander: nieuws-en advertentieblad* 22 december 1922.
- 'Advertentie', *De Gooi en-Eemlander: nieuws-en advertentieblad*, 17 mei 1927.

Nieuws van de Dag, Kleine Courant

- '1 April 1872', *Nieuws van den Dag, Kleine Courant*, 2 april 1872
- W.G. 'De Feestviering te Brielle op 1 April 1872', *Nieuws van de Dag, Kleine Courant*, 3 april 1872
- 'Uit het Feestvierende Brielle', *Het Nieuws van de Dag Kleine Courant* 12 september 1873
- 'Delftsche Studentenfeesten' *Nieuws van de Dag* 13 juli 1898.

Nieuwe Rotterdamsche Courant

- ‘De feesten in Den Briel’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 15 maart 1922.
- ‘1 April 1572’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922.
- Been, J.H., ‘Het Geuzenfeit van 1 April 1572’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922.
- ‘De Brielsche feesten. De oude vrijheidsstad aan de Maas’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 31 maart 1922.
- ‘De inneming van Den Briel’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 1 april 1922.
- ‘Voor de jeugd’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 27 juni 1925.
- ‘Spel A. Z. spel der Leidsche studenten’, *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 29 juni 1925.

Rotterdamsch Nieuwsblad

- ‘Binnenland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 9 juli 1898.
- ‘Binnenland’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 21 juli 1898.
- ‘De padvinders “De Transvalers”’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 1 december 1922.
- ‘charl. Padvinders-Troep „De Watergeuzen”’ *Rotterdamsch Nieuwsblad* 3 februari 1928.

De Standaard

- *De Standaard* 1 april 1872.
- ‘Binnenland’, *De Standaard* 5 april 1872.

De Tijd

- ‘De Heer Buijs over des Zwijgers Verdraagzaamheid’, *De Tijd* 19 juli 1898.
- ‘Kunst en letteren’, *De Tijd* 19 juli 1898.
- ‘Een Nationale Gedenkdag?’, *De Tijd* 21 februari 1922.
- ‘De herdenking der inneming van Den Briel’, *De Tijd*, 1 april 1922.
- ‘De Herdenking der Inneming van Den Briel’, *De Tijd* 1 April 1922.
- ‘Concert in het Vondelpark’ *De Tijd*, 09 juli 1924.
- ‘ZEILEN. Wedstrijden op de Loosdrechtsche plassen’ *De Tijd* 25 mei 1925.
- ‘Groote deelname aan bedevaart naar Den Briel’, *De Tijd* 14 juli 1938.

De Tribune

- V.R. ‘De Geuzen, 1 April 1572 – 1 april 1922’, *De Tribune, Revolutionair Volksblad* 1 april 1922.
- ‘De Geuzen, 1 April 1572 – 1 april 1922’, *De Tribune* 1 april 1922.

- 'Jeugdbeweging', *De Tribune: soc. dem. weekblad*, 20 juli 1932.

Het Volk

- 'Die brave Watergeuzen!', *Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij* 1 april 1922.
- 'Den Briel', *Het Volk, dagblad voor de arbeiderspartij* 1 april 1922.
- 'Amsterdamsche Voetbalbond', *Het Volk* 7 november 1927.
- 'Oproerige Krabbels. Geen roet in het eten!!!' *Het Volk* 22 Juni 1928.

Voorwaarts

- 'Watergeuzenliefde', *Voorwaarts* 9 Oktober 1922.
- 'Pers en Publiek De rotte appel', *Voorwaarts* 8 mei 1926.

Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad

- 'Geuzen- en Geuzinnendag', *Het Vaderland* 30 augustus 1924
- F. 'Verbinding geuzen- en zee-vogelkwartier', *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 8 oktober 1924.
- 'Het kon bezoek aan de Hoofdstad' *Het Vaderland* 27 september 1928
- 'Het Geuzengesticht', *Het Vaderland* 12 december 1929
- 'Een gouden geuzenpenning aan de Koningin aangeboden', *Het Vaderland* 19 september 1930

Archief

Haags Gemeentearchief, collectie Straatnamen, Straat: Van Lumeystraat.

Haags Gemeentearchief, collectie Straatnamen, Wijk: Geuzen- en Statenkwartier.

Stadsarchief Amsterdam, beeldbank, Lumeijstraat, 31 december 1923.

Stadsarchief Rotterdam, Straatnamen encyclopedie, Lumeystraat.